

عقائد اہلسنت تی بہر یوں سنڈی عالم جو کتاب

کشف مبہم مشکلات

(فارسی ... سنڈی)

تالیف

مجمع البرکات منبع الکرامات

حضرت مخدوم الحاج فضل اللہ

صدیقی نقشبندی پاتانی نور اللہ مرقدہ

ترجمہ و تقدیم

حضرت پیر مفتی ابو المعروف خلیل احمد جان الاشرافی الازہری

ویہڑائی مدظلہ العالی

ناشر

مکتبہ اشرفیہ

دار العلوم الاشرفیۃ المجددیۃ

درگاہ عالیہ ویہڑ شریف

(سیوہل شریف، سنڈ)

حضرت مخدوم
حاجي فضل الله پاتائي رحمہ اللہ
جن جي روضي شريف جو روح پرور منظر

حضرت مخدوم
 حاجي فضل الله پانائي راجه
 جن جي مسجد شريف جي تصوير

www.maktabah.org

حقوق ملكية - ۱۔ ڈاکٹر پروفیسر خلیل علی سومرو

عقائدِ اہلسنت تي پهريون سنڌي عالم جو ڪتاب

کشف مبهم مشڪلات

(فارسي ... سنڌي)

تأليف

مجمع البركات منبع الكرامات حضرت مخدوم الحاج فضل الله

صديقي نقشبندي پاتائي نور الله مرقدہ

ترجمہ و تقديم

حضرت پير مفتي ابوالمعروف خليل احمد جان الاشرفي الازهري

ويھڙائي مدظلہ العالی

ناشر

مکتبہ اشرفیہ، دارالعلوم الاشرفیہ المجددیہ

درگاہ عالیہ ویھڙ شریف (سیوھڙ شریف، سنڌ)

سلسلہ مطبوعات نمبر 16
جملہ حقوق بحق ناشر محفوظ آھن

کتاب جو نالو: کشف مبہر مشکلات (فارسی، سنڌي)

تالیف: حضرت مخدوم حاجي فضل اللہ صديقي نقشبندی
ہائاتی قدس سرہ العزیز

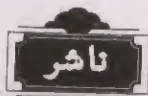
ترجمہ و تقدیم: حضرت پیر مفتی ابوالمعروف خلیل احمد جان
الاشرفی الازہری ویہڑائی مدظلہ العالی

سال طباعت: ربیع الاول سنہ 1430ھ بمطابق مارچ سنہ 2009ع

چاپو: پھریون

تعداد: 1500

کمپوزنگ: فقیر علی نواز اشرفی

مکتبہ اشرفیہ، دارالعلوم الاشرفیۃ المجددیۃ
درگاہ عالیہ ویہڑ شریف (سیوہن شریف، سنڌ)

Mobile No. 0300-3270958

فهرست

نمبر شمار	موضوع	صفحہ نمبر
1	مهاڳ	5
2	تعارف مصنف ڪتاب	8
3	مخلوم صاحب جو سلسلہ نسب	10
4	مخلوم صاحب جي وڏن جو سنڌ ۾ اچڻ	11
5	مخلوم صاحب جي ولادت	12
6	تعليم ۽ تربيت	===
7	باطني تعليم	13
8	درس و تدريس ۽ پاٽ ڏي نقل مڪاني	14
9	تصنيف و تاليف	15
10	شاعري	19
11	شادي ۽ اولاد	22
12	وصال با ڪمال	24
13	تعارف ڪتاب	25
14	قلمي نسخن جا عڪس	29
15	ڪتاب ڪشف منبر مشڪلات	33
16	اذان جي دؤران اشهد ان محمد رسول الله ٻڌڻ وقت پنهي آڱوٺن کي چمي اکين تي رڪڻ جو بيان	37
17	ميلاد مبارڪ ۽ يارهين شريف جو بيان	41
18	يارهين شريف جو بيان	49

نمبر شمار	موضوع	صفحہ نمبر
19	حلال چيز جي غير الله جي طرف نسبت ڪرڻ	53
20	وَمَا أَهْلٌ بِهِ لَبِغٍ لِلَّهِ جو تفسير	57
21	يا رسول الله يا غوثِ اعظم چوڻ	59
22	نبين ۽ ولين کان مدد وٺڻ	65
23	يَا شَيْخُ عَبْدُ الْقَادِرِ جِيلَانِي شَيْخًا لِلَّهِ وظيفو پڙهڻ	71
24	رسول اڪرم ﷺ جن کي شفاعت جو اذن دنيا ۾ ئي حاصل آهي	---
25	تقليد جو بيان	81
26	وسيلہ جو بيان	91
27	ايصالِ ثواب جو بيان	97

مهاڳ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نحمده و نصلي على رسوله الكريم و على اله و اصحابه و اتباعه اجمعين.

اسلامي زندگيءَ جو دارومدار ٻن چيزن تي آهي. هڪ عقيده ٻيو عمل. جيستائين عقيده درست نه آهي تيستائين عمل به درست نه ٿو ٿئي. اهو ئي سبب آهي جو قرآن ڪريم ۾ الدين امنوا و عملوا الصالحات فرمايو ويو آهي. يعني ايمان کي عمل کان مقدم ڪيو ويو آهي.

هر دور ۾ اهڙيون باطل قوتون پيدا ٿينديون رهيون آهن جن مسلمانن جي عقيدي يا عمل کي خراب ڪرڻ چاهيو. ليڪن انهن جي مقابلي ۾ قدرت واري حق جون اهڙيون طاقتون موڪليون جن باطل جي چيلهم ٿي پجي ڇڏي.

اهڙين باطل قوتن ۾ هڪ ”وهابي تحريڪ“ به آهي. جنهن جو سرپرست محمد بن عبد الوهاب نجدي آهي. انهيءَ جي پيروڪارن کي ”وهابي“ چيو ويندو آهي. وهابي ٻن فرقن ۾ ورهايل آهن.

هڪ: عقيدي ۾ وهابي، جن کي بر صغير ۾ ”ديوبندي“ نسبت سان سڃاتو ويندو آهي.

ٻيو: عقيدي ۽ عمل ۾ وهابي. اهو فرقو ”اهل حديث ۽ غير مقلد“ سان سڃاتو وڃي ٿو.

اسان جي سنڌ سڀا جهي ۾ جڏهن اسلام جو سچ اڀريو ۽ کيس ”باب الاسلام“ جهڙو لازوال خطاب مليو تڏهن کان وٺي حق، سچ عقيدي ۽ عمل واري جماعت اهل سنت ٿي رهي آهي. بعد ۾ اهل تشيع جو فرقو آيو. جيڪو اڄ به قليل مقدار ۾ آهي. گهڻو بعد جڏهن وهابي

تحريڪ لکي چي چور وانگر پنهنجو ڪم ڪرڻ لڳي ته ان وقت کان وٺي جماعت اهل سنت جا رباني علماء (ڪثرهم الله تعالى) خداداد قوت سان انهن جو تقرير ۽ تحرير وسيلي مقابلو ڪندا رهيا. اهڙن عالمن ۾ حضرت مخدوم حاجي فضل الله صديقي پائائي عليه الرحمة به آهن.

حضرت مخدوم صاحب وهابي تحريڪ جي ديوبندين ۽ اهل حديث سان پنهنجي تحرير جي شمشير ذريعي اهڙو ته مقابلو فرمايو آهي جو تحريڪ جا ترا ئي ڪڍي ڇڏيا اٿس. ان تحرير بي نظير جو نالو پاڻ ”کشف مبهم مشکلات“ رکيائون. هي ڪتاب سندن دؤر کان وٺي اڄ تائين علماء حق وٽ برابر مقبوليت جو شرف رکي ٿو.

هونءَ به مخدوم فضل الله صديقي پائائي عليه الرحمة کان پهريان سنڌ جا علماء سني، وهابي اختلافي مسائل مضبوط دلائل سان تحرير فرمائي ويا آهن. ليڪن مختصر ۽ متفرق ڪتابن يا رسالن ۾. پر مخدوم فضل الله پائائي منهنجي خيال ۾ سنڌ جا پهريان برڪ ۽ پارڪ عالم آهن جن نَوَ (9) اختلافي مسائل کي حق جي شاهديءَ سان هڪ ڪتابي شڪل ۾ ترتيب ڏني آهي. مثلاً: اذان ۾ ”اشهد ان محمد رسول الله“ ٻڌڻ وقت آڳوڻا چمن. ميلاد شريف. يارهين شريف ڪرڻ. يا رسول الله يا غوث اعظم چوڻ. وسيلو. تقليد ۽ ايصال ثواب وغيره.

جڏهن ته هي ڪتاب فارسي زبان ۽ قلمي صورت ۾ هو. تنهن ڪري عام مسلمان هن مان فائدو نه پيو وٺي سگهي. ۽ مون کي شوق ٿيو ته مخدوم صاحب جي هن فيض کي سنڌي علماء ۽ عوام تائين آسانيءَ سان پهچائي سگهجي. پوءِ هن ڪتاب جا قلمي نسخا ڳولڻ لڳس. الحمد لله چئن نسخن تائين ڪاميابي حاصل ٿي. تڏهن انهن کي ڀيٽي هڪ صحيح متن تيار ڪيم. گڏوگڏ سنڌي ۾ ترجمو به ڪيم. ڪتاب کي آسان ڪرڻ لاءِ سنڌي ترجمي ۾ هر مسئلي تي الڳ الڳ عنوان قائم ڪيا اٿم. شروع ۾ موضوعاتي فهرست به ڏني

اٿم. وڌيڪ هيءَ ته ڪتاب جي شروعات کان پهريان مصنف ڪتاب جو مختصر جامع تعارف. ان کان پوءِ ڪتاب جي اهميت ۽ قلمي نسخن جو تعارف ڪرايو اٿم. ۽ انهن نسخن جي هڪ هڪ صفحو جو عڪس به ڏنو اٿم.

شال الله سبحانه و تعالیٰ منهنجي اها ڪوشش قبول فرمائي. منهنجي ۽ منهنجي اهل لاءِ ذريعہ نجات بنائي. ۽ مصنف ڪتاب کي اسان اهل سنت و جماعت طرفان جزاءِ خير سان نوازي. آمين بجاہ سيد المرسلين صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ و اتباعہ اجمعين.

الفقير خليل احمد جان

نقشبندی اشرفي ازمري

درگاه عاليہ ويہڑ شريف

18 ربيع الاول سنہ 1430 ھ

16 مارچ سنہ 2009 ع

ڏينهن سومر شريف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعارف مصنف ڪتاب

هن ڪتاب جو مصنف مخدوم حاجي فضل الله صديقي پاتائي عليه الرحمة آهي. سندن شخصيت سنڌ واسين، خصوصاً علماء وٽ تعارف جي محتاج نه آهي. سندن علم عرفان انهيءَ منزل تي پهتل هو جو چوڏهين صديءَ جي مجدد عالم رباني عارف سبحاني مرشد مخدوم حافظ غلام محمد ملڪاڻي قدس سره جن پنهنجي تصنيفات ۾ سندن حوالو ڏيندي هن طرح توصيف فرمائيندا آهن.

مجمع البركات و منبع الكرامات الغريق في بحر جلال الله

و الحريق في محبة الله المخدم فضل الله

يعني: برڪتن جو مجموعو، ڪرامتن جو سرچشمو، جلال الاهي جي سمند ۾ ٻڏل، محبت خداوندي ۾ فنا ٿيل مخدوم فضل الله. ڪاڻي وري هن طرح ياد فرمائيندا آهن.

الفاضل الكامل العالم العريف المغنى عن التوصيف

مولانا المخدم الحاج فضل الله الباتائي

يعني: فضيلت جو صاحب، ڪمال جو مالڪ، ڄاڻ رکندڙوڏو عارف، صفت ۽ ثنا کان بي نياز سانجو سردار مخدوم حاجي فضل الله پاتائي. (فتاوى ملڪانيه)

مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي صاحب هنن لفظن سان ياد ڪيو آهي: ”مخدوم فضل الله سيوهڻ جي صديقي خاندان جو هڪ وڏو عالم ۽ اهل دل بزرگ ٿي گذريو آهي... نه رڳو هڪ وڏو عالم هو.

پر فارسيءَ جو وڏو شاعر پڻ هو. هڪ وڏو فقيه محقق پڻ هو.
(الرحيم: مشاهير نمبر)

جناب احمد خان مصراڻي ”آصف“ هن طرح عقيدة جو اظهار ڪيو آهي:

اعلىٰ بزرگ، مخدوم، مولانا، حاجي، حافظ، قاري، ميان فضل الله...
ظاهري خواه باطني علوم جي خوشبوءِ سان ولايتون واسن
لڳا... پاڻ ڪامل درويش عالم فاضل هجڻ سان گڏ عظيم الشان
شاعر ۽ اعلىٰ درجي جا مصنف هئا. سلطان الاولياء (الرحيم: (1) 1966)

ڊاڪٽر مخدوم محمد روشن صديقي صاحب ته حضرت
مخدوم صاحب تي ”حضرت مخدوم فضل الله صديقي پاڻاڻي ۽ ان جي
علمي فقهي خدمتن جو تنقيدي جائزو“ جي عنوان سان تحقيقي مقالو
لکي سال 1998ع ۾ سنڌ يونيورسٽي ڄام شورو مان PHD جي ڊگري
حاصل ڪئي آهي.

هيٺ اسان حضرت مخدوم عليه الرحمة جا مختصر حالات
زندگي تحرير ڪيون ٿا، جيڪي مذڪوره تحقيقي مقالي مان حاصل
ڪيل آهن.

مخدوم صاحب جو سلسلہ نسب

حضرت مخدوم صاحب علیہ الرحمۃ جن جو سلسلہ نسب حضرت شیخ الشیوخ عمر شہاب الدین سہروردی علیہ الرحمۃ کان تیندو خلیفہ اول حضرت سیدنا ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تائیں ۳۸ پشتن سان وچي ملي ٿو. جنهن جو تفصیل هيٺين ريت آهي.

”حضرت مخدوم فضل الله صديقي بن مخدوم عبد الواسع بن مخدوم محمد حسن قاري بن مخدوم دين محمد بن مخدوم عبد الواحد كبير بن مخدوم عبد الرحمان بن شيخ مخدوم محمود سهروردي بن شيخ عيسى ثاني پانائي بن مخدوم محمد حسن قاري بن شيخ شهر الله (رمضان) بن مسيح الاولياء شيخ عيسى جند الله بن شيخ قاسم بن شيخ يوسف بن شيخ ركن الدين بن شيخ معروف بن شيخ شهاب الدين ثاني (باني پات شريف) بن شيخ نور الدين بن شيخ سراج الدين بن شيخ وجه الدين بن شيخ مسعود بن شيخ رضي الدين بن شيخ قاسم بن شيخ محمد وهو معروف بشيخ احمد عماد الدين بن شيخ الشيوخ عمر شهاب الدين صديقي سهروردي بن شيخ محمد بن شيخ عبد الله بن شيخ محمد بن سیدنا شيخ عبد الله عمويہ بن شيخ سعد بن سیدنا الحسين بن سیدنا شيخ القاسم بن سیدنا شيخ نصر بن سیدنا شيخ القاسم بن سیدنا شيخ نصر بن سیدنا عبد الرحمان بن سیدنا شيخ القاسم بن سیدنا ابي حفص محمد بن سیدنا ابي بکر صدیق رضی اللہ عنہ“

مخدوم صاحب جي وڏن جو سنڌ ۾ اچڻ

جيئن ته حضرت مخدوم صديقي خاندان سان تعلق رکن ٿا. تڏهن سندن وڏا بزرگ اصل حجاز پاڪ جا هئا. پوءِ دين اسلام جي تعليم تبليغ سانگي بغداد شريف آيا. سندن وڏو ڏاڏو شيخ الشيوخ عمر شهاب الدين سهروردي (ولادت: ۵۳۹ هـ ۱۱۴۴ ع - وفات: ۶۳۲ هـ ۱۲۳۵ ع) به بغداد جو رهاڪو هو. پوءِ جڏهن هلاڪو خان جي تباهه ڪارين ۱۲۵۸ ع کان بعد ايران ۽ عراق جو علائقو هن خاندان جي لاءِ غير محفوظ ٿي چڪو هو. تڏهن لڏ پلاڻ شروع ڪري ڏنائون. جيئن ته حضرت غوث بهاءُ الدين ذڪريا ملتاني، حضرت شيخ شهاب الدين جو خاص خليفو هو. تنهن ڪري هن خاندان پين عالمن ۽ صوفي بزرگن وانگر بغداد ثاني ملتان شهر جو ارادو ڪيو. پهريائين هي خاندان ڪوٽ ڪروڙ ۾ اچي آباد ٿيو. تعليم تبليغ ۽ سلسلي سهروردي جي اشاعت جي ڪري هن خاندان اتان به هجرت ڪري مختلف جاين تي مدرسه ۽ خانقاهون قائم ڪيا. تيرهين صدي عيسوي کان پندرهنين صدي عيسوي تائين سنڌ تي سومرن ۽ سمن جي حڪومت رهي. ان دوران سني سهروردي ۽ شيعه اسماعيلي تبليغ جو سلسلو سنڌ ۽ ملتان ۾ جاري رهيو. سمن جي آخري دؤر ۾ حڪمران ڄام نظام الدين سمن جو دؤر حڪومت ۱۴۹۱ ع - ۱۵۱۷ ع - ۸۶۶ هـ ۹۲۳ هـ آهي. انهيءَ ڳالهه کان مشهور آهي ته هن ڄام صاحب ٻاهريان عالم گهراڻي سنڌ ۾ سني اسلامي تبليغ ۽ تعليم کي زور وٺرايو. انهيءَ سلسلي ۾ ملتان جي حاڪم سلطان حسين لانگاهه کان حضرت شيخ شهاب الدين صديقي سهروردي ثانيءَ (۸۰۳ - ۸۹۴) جي گهر ڪڍي. جنهن تي سلطان صاحب قبول ڪري حضرت شيخ شهاب الدين کي سنڌ روانو ڪيو. هتي ڄام نظام الدين پاٽ جو پرڳڻو جاگير ۾ ڏنو. جتي پاٽ

اسلامي مدرسو ۽ سلسلہ ۽ سهروردي جو مرڪز قائم فرمايو. هي پهريون صديقي خاندان جو بزرگ آهي جيڪو سنڌ (پاٽ) ۾ اچي سڪونت پذير ٿيو. کين پاٽ شهر جو باني ۽ اڏائيندڙ چيو ويو آهي. مخدوم شيخ شهاب الدين جو اولاد زماني جي گردش سبب مختلف هنڌن تي وڃي آباد ٿيو. انهن مان هڪڙا برهان پور (انڊيا) هليا ويا. جن ۾ شيخ عيسيٰ جند الله شامل آهي ۽ ٻيا سيوهڻ اچي آباد ٿيا. جن ۾ مخدوم دين محمد (حضرت مخدوم فضل الله صديقي جو پڙڏاڏو) مشهور آهي ۽ باقي پاٽ ۾ ئي سڪونت پذير ٿيا.

مخدوم صاحب جي ولادت

جيئن ته حضرت مخدوم فضل الله عليه رحمة الله جن جو پڙڏاڏو حضرت مخدوم دين محمد صديقي (۱۱۱۳ - ۱۱۹۲ھ) پاٽ مان هجرت ڪري اچي سيوهڻ شريف ۾ سڪونت اختيار فرمايائون. اهو دؤر ڪلهوڙا حاڪمن جو هو جن کين مذهبي امور جو وزير ۽ مفتي مقرر فرمايو. سندن اولاد به سيوهڻ ۾ ئي رهيو. تنهن ڪري مخدوم فضل الله صديقي ان وقت جي علمي خاندان ۽ متوڪل، پرهيزگار درويش صفت، بي ريا عالم حضرت مخدوم عبد الواسع صديقي سيوهڻي عليه الرحمة جي گهر ۾ سن ۱۲۲۴ هجري ۾ پيدا ٿيا.

تعليم ۽ تربيت

مخدوم صاحب عليه الرحمة ننڍي هوندي کان ئي درويش طبيعت، اعلى اخلاق ۽ اخلاص جا مالڪ، حاتم صفت ۽ خوش گفتار هئا. اهو اثر سندن والدين جي تربيت ۽ پرورش جو هو. پاڻ ابتدائي تعليم پنهنجي پڙڏاڏي مخدوم دين محمد جي قائم ڪيل مدرسي (سيوهڻ) ۾ حاصل ڪيائون. پهريائين قرآن شريف ياد ڪيائون. پوءِ فارسي ۽

عربي تعليم پنهنجي چاچي حضرت مخدوم محمد عارف سيوهاڻي عليه الرحمة وٽ حاصل ڪيائون. جيڪي ان وقت نعمان ثاني مخدوم عبد الواحد سيوستاني عليه الرحمة الرباني، صاحب بياض (۱۱۵۰ھ، ۱۴ ماہ رمضان ۱۲۲۴ھ) جا جاءِ نشين سيوهڻ جا وڏا عالم هئا ۽ قضا جي واڳ بہ سندن هٿ هئي. حضرت مخدوم صاحب مزید تعليم لاءِ ضلع نوابشاه جي ڳوٺ کيارن ۾ مخدوم محمد يوسف نقشبندي عليه الرحمة وٽ ويا. جيڪي سنڌ جي محدث ۽ فقيه مخدوم عبد الڪريم مٽيارن واري جا شاگرد هئا. مخدوم کياروي ظاهري توڙي باطني علم جا بحر بي ڪنار هئا. سندن حلقهءِ درس ۾ رهي پاڻ بہ علوم شرعيہ جا بحر بڻجي ويا.

باطني تعليم

حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة رڳو ظاهري تعليم تي اڪتفاء نہ ڪيو پر پنهنجي ڪامل رهبر استاد مخدوم محمد يوسف کياري شريف وارن جي خدمت ۾ رهي طريقهءِ عاليہ نقشبديه ۾ بيعت ڪرڻ کان بعد خوب ذڪر، فڪر ۽ مراقبہ، مجاہدا ڪري خرقةءِ خلافت بہ حاصل ڪيائون. جڏهن تہ حضرت مخدوم محمد يوسف کياروي خليفہ آهن. حضرت مخدوم اسماعيل وسين شريف وارن جا - اهي خليفہ آهن. حضرت مخدوم محمد ابراهيم مڏئي مرقد شريف وارن جا (جيڪي مخدوم محمد هاشم ٺٽوي عليه الرحمة جا پوٽا آهن) انهن خلافت حاصل ڪئي. حضرت خواجه صفي الله سرهندي کان، انهن پنهنجي والد ماجد خواجه غلام محمد سرهندي کان، انهن پنهنجي والد گرامي خواجه محمد اسماعيل سرهندي کان، انهن پنهنجي والد صاحب حضرت خواجه صبغة الله سرهندي کان، انهن پنهنجي والد ماجد عروة الوثقى خواجه محمد معصوم سرهندي کان، انهن پنهنجي

والد گرامي حضرت امام رباني مجدد الف ثاني شيخ احمد فاروقي
نقشبندی سرهندي (قدس الله تعالى اسرارهم) جن کان خلافت حاصل
فرمايائون.

درس و تدريس ۽ پاٽ ڏي نقل مڪاني

حضرت عارف بالله مخدوم فضل الله صديقي عليه الرحمة
بزرگ ڪياري شريف وارن کان ظاهري ۽ باطني فيض حاصل ڪرڻ کان
بعد پنهنجي پڙڏاڏي مخدوم دين محمد سيوهاڻي جي قائم ڪيل
درسگاه سيوهڻ شريف ۾ بحیثیت استاد جي پڙهائڻ جو ڪم شروع
ڪيائون ۽ پنهنجي مهربان استاد ۽ چاچي مخدوم محمد عارف جي زير
سايه درس و تدريس جي ڪم کي سرانجام ڏنائون. اهڙي محنت ۽ دل
لڳي سان درس جي خدمت ڪيائون جو سندن شهرت آس پاس جي
علائقن ۾ پکڙجي وئي.

هي اهو دؤر هو جو سندن وڏڙن جو آباد ڪيل شهر ”پاٽ“
علمي توڙي اخلاقي لحاظ کان آخري پساهن ۾ هو. ان تي قاضي ميان
احمدي وڏي ۽ قاضي ميان محمد سعيد وڏي خيال ڪيو ته پاٽ ۾
عالم باعمل نه هجڻ ڪري روز بروز جهل وڌندو وڃي ٿو. تنهن ڪري
ڪنهن عالم فاضل کي پاٽ ۾ مقرر ڪجي ۽ علمي درسگاه
کولجي، پوءِ حضرت مخدوم فضل الله صديقي عليه الرحمة کي
سيوهڻ مان نقل مڪاني ڪرائي پاٽ شريف وٺي آيا. تڏهن مخدوم
صاحب پنهنجي ٻن ناميارن شاگردن ۽ ڀائرين (مخدوم ميان حاجي حسن
الله بن مخدوم وهب الله ۽ مخدوم ميان رزق الله بن مخدوم وهب الله)
کي ساڻ ڪري اچي مدرسو فضل الله قائم ڪيائون. مخدوم
صاحب اول وقت ۾ ظاهري تعليم جي تدريس تي گهڻو توجهه ڏنو
جنهن شهرت ڪري سندن سيوهاڻي نسبت مٿان پاڻائي نسبت غالب
ٿي وئي. ڪيترن ئي ماڻهن سندن ظاهري علم مان فيض حاصل

ڪيو. جڏهن سندن زندگي جو پويون وقت ٿيو تڏهن مٿن عشق الاهي غالب ٿيو ۽ فيض باطني جي طرف توجهه ڏنائون. اهڙي طرح فضل اللهيه خانقاهه به پاٽ شريف ۾ قائم فرمايائون. سندن مريدن جو حلقو تمام وسيع رهيو.

تصنيف و تاليف

حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة نه صرف هڪ اعليٰ درجي جا مدرس ۽ ڪامل بزرگ هئا پر ان سان گڏ هڪ بلند پائي جا مصنف پڻ هئا. پاڻ پنهنجي زندگيءَ ۾ درس پڙهائڻ ۽ ذڪر و تسبيح ۽ طلباء فقراء جي تربيت، اهل و اولاد جي اصلاح ۽ ٻين ضروريات کان فارغ ٿي وقت ڪڍي تصنيف جو ڪم پڻ جاري رکيائون جو ڪيترائي ڪتاب قلم جي نوڪ تان صفحہ هستي تي تصنيف ۽ تاليف جي صورت ۾ ظاهر ٿيا.

حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة جي تصنيف مان نفسياتي، سماجي، معاشي، معاشرتي، مذهبي، روحاني ۽ اخلاقي رجحانات جي نشان دهی ملي ٿي. جنهن سان پاڻ هڪ مصلح ۽ خير خواه جي صورت ۾ نظر اچي رهيا آهن. جيڪي معاشري ۾ اخلاقي ۽ روحاني انقلاب آڻڻ گهرن ٿا. سندن سچو زور انسان جي اخلاق سنوارڻ ۽ پنهنجي پالڻهار سان ناتو جوڙڻ تي آهي.

پاڻ ڪيترائي ڪتاب لکيا اٿن پر انهن مان جيڪي ظاهري ۽ مشهور آهن سي هي آهن.

1. اصلاح المصلح والمفتاح

هي ڪتاب فارسي زبان ۾ لکيل ۽ سڀ کان وڌيڪ شهرت رکي ٿو. اصل ۾ هي ڪتاب ”مصلح المفتاح“ سنڌي (سيد علي محمد شاه دائري وارن جي تصنيف) جو فارسيءَ ۾ ترجمو، تشریح ۽ تصحيح

آهي جو پاڻ پنهنجي هڪ شاگرد ميان غلام حيدر جي التماس تي لکيائون.

2. وحدت نامون

هي ڪتاب سنڌي شاعراڻي انداز تي لکيل آهي جو پنهنجي خاص مرید ”عرس احمد“ جي عرض ڪرڻ تي جوڙيائون. هن ۾ نظريہ ”وحدة الوجود“ جي شرعي تشريح ڪئي وئي آهي. گڏوگڏ حضور اڪرم نور مجسم ﷺ جن جي سڀن نبين سڳورن عليهم السلام تي فضيلت ۽ سندن نبوت جي اهميت ۽ تصوف جون اصطلاحون بيان ٿيل آهن.

3. زبورنامون

هي ڪتاب آخوند صاحبڏني ويٺل ويڄيءَ (تعلقہ خيرپور ناٿن شاه) جي عرض پوري ڪرڻ تي سنہ 1278ھ ۾ جوڙيائون. هي ڪتاب سنڌي نظم ۾ آهي. جنهن ۾ ڪل 49 زيورن جي معنی اخلاق جي اعتبار سان ڪئي وئي آهي. هر زيور (مثلاً: نثم، ٽڪو، واليون وغيره) تي ڪو نہ ڪو نڪتو وٺي عورتن لاءِ نصيحت بيان ڪيل آهي ۽ مردن لاءِ ڏاڙهي وغيره جي اهميت، سنيت، ۽ شان بيان ڪيو ويو آهي. انهيءَ سلسلي ۾ پاڻ حديثون بہ لکيون اٿن.

4. ترتيب الصلوة

هي ڪتاب سنڌي ۾ الف اشباعي انداز سان لکيو ويو آهي. هن ۾ پاڪاڻي، نماز جي فرضيت ۽ نماز جا ظاهر باطن مسئلا لکيا ويا آهن.

5. چاليهه حديثون

هي ڪتاب چاليهه حديثن تي مشتمل آهي. هر حديث جي عبارت کان بعد سنڌي نظم ۾ ترجمو ۽ تشريح بيان ٿيل آهي.

6. مجاز نامون

هي ڪتاب به سنڌي ۾ الف اشباع جي نموني سان لکيو ويو آهي. هن ۾ ”المجاز قنطرة الحقيقة“ يعني مجاز حقيقت جي پُل آهي واري قول جو صحيح مفهوم ۽ سالڪن کي نصيحت ڪئي وئي آهي.

7. سامونڊي سوداگر

هي ڪتاب حضرت شاه عبد اللطيف ڀٽائي عليه الرحمة جي هڪ بيت جي بهترين تشريح ۾ لکيو ويو آهي. بيت جي پهرين مصرع آهي:

”سوداگر سمونڊ جا لاجو لال وڻيج“

8. نڪاح نامون

هي ڪتاب سنڌي ڊگهن بيتن جي صورت ۾ لکيل آهي. هن ۾ نڪاح جا مسئلا درج ڪيل آهن.

9. معجزو

هي ڪتاب به سنڌي الف اشباع قافيه وارو آهي. هن ۾ نبي ڪريم رؤف رحيم عليه التحية و التسليم جن جو اهو معجزو بيان ڪيو ويو آهي جيڪو ابو جهل جي چوڻ سان پاڻ عليه الصلوة و السلام جن پٿر مان ميو ڏيکارو هئا.

10. تصوف نامون

هي ڪتاب به ساڳئي طرز تي لکيل آهي. هن ۾ تصوف جو مفهوم ۽ ان جا باريڪ نڪتا نهايت ئي سلیس نموني سان بيان ڪيا ويا آهن.

11. بياض مخدوم فضل الله

هي ڪتاب عربي، فارسي ۽ سنڌي زبان ۾ لکيل آهي. هن ۾ شرعي ۽ فقهي مسائل سوالن جوابن جي صورت ۾ لکيا ويا آهن. جيڪي حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة کان وقتاً فوقتاً پڇيا ويندا هئا. ضرورت محسوس ڪندي پاڻ اهي مسائل قلمبند فرمائي ڇڏيائون.

تانتہ هڪ مڪمل ڪتاب جي صورت ۾ تيار ٿي ويو. تقريباً هر فتوىٰ جي آخر ۾ لکندا آهن:

و العلم عند الله * ذالك فضل الله

12. زڪوة نامون

هي ڪتاب به سنڌيءَ ۾ الف اشباع جي نموني سان لکيو ويو آهي. جنهن ۾ زڪوة جا مسئلا لکيل آهن. مثلاً زڪوة ڪنهن تي فرض آهي. ان جا فرض ۽ رڪن ڇا آهن. ڪهڙين چيزن تي آهي. مستحق ڪهڙا آهن. وغيره.

هن تصنيف جو بيان مخدوم محمد روشن صديقي صاحب پنهنجي تحقيقي مقالي ۾ نه ڪيو آهي. شايد هو ان تي مطلع نه هجي. ليڪن فقير غفرلہ وٽ موجود آهي ۽ فتاوىٰ ملڪانيه ۾ شايع ٿي به چڪو آهي.

13. الحق الاظهار للظهير في القري والامصار

هي ڪتاب عربيءَ ۾ لکيل آهي. هن ۾ آخر ظهير جي بابت بحث ڪيل آهي. حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة مضبوط دلائل سان ثابت فرمايو آهي ته آخر ظهير پڙهڻ ضروري آهي. هن تصنيف جو ذڪر مخدوم محمد روشن صاحب تحقيقي مقالي جي مقدمي ۾ نه ڪيو آهي ليڪن تصانيف جي تعارف ۾ ڪو نه ڪيو آهي. مقدمي ۾ ڪتاب جو نالو ”حق الاظهار“ جي بجاءِ ”اظهار الحق“ لکيو آهي. اسان وٽ جيڪو نسخو موجود آهي. ان ۾ ”الحق الاظهار“ لکيو ويو آهي.

14. اللعة في اثبات آخر الظهير بعد الجمعة

هي ڪتاب به عربي ۾ لکيل آهي. هن ۾ حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة علامه عبد الغني جي تحرير جو رد لکيو آهي. جنهن ۾ هن لکيو هو ته آخر ظهير غير ضروري ۽ بدعت آهي. مخدوم صاحب هن مستقل ڪتاب ۾ سندس پريور رد لکيو آهي. هن ڪتاب ۾ پاڻ

مٿين ڪتاب الحق الاظهار جو به حوالو ڏنو آهي. محقق موصوف مقالي ۾ ان تصنيف جو ذڪر نه ڪيو آهي پر اسان وٽ ان رسالي جا ٻه نسخا موجود آهن.

15. غزليات

هي مختصر رسالو فارسي غزل جي صنف تي آهي. جنهن ۾ توحيد رسالت، محبت ۽ عشق جو بيان آهي. پڻ مخدوم صاحب جي عارفاني ڪيفيت تي دلالت ڪندڙ آهي. هن تصنيف جو بيان به مخدوم محمد روشن صاحب نه ڪيو آهي. ليڪن فقير غفرلہ وٽ موجود آهي.

16. ڪشف مبهر المشڪلات

هن ڪتاب جو بيان اڳتي لکنداسين. هن تصنيف لطيف جو ذڪر به موصوف ڪو نه ڪيو آهي.

شاعري

مخدوم صاحب عليه الرحمة کي شعر و شاعري جو انداز پنهنجي آباء و اجداد کان ورثي طور مليو هو. سندن والد محترم مخدوم عبد الواسع پڻ هڪ وڏا شاعر هئا. سندن تخلص به ”شاعر“ هو. حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة جن جي شاعري عربي، فارسي ۽ سنڌي زبان ۾ ٿيل آهي. سندن شعر جو نه فقط قدامت جي لحاظ کان ارفع ۽ اعلى مقام پر زبان ۽ بيان جي خوبين کان به مٿاهون آهي. مضمون کي مؤثر بنائڻ لاءِ تشبيهن ۽ تمثيلن کان ڪم ورتو اٿن. ان کان علاوه جنهن ڳالهه کي پاڻ بيان ڪري رهيا آهن. ان جي متعلق قرآن مجيد جون آيتون، احاديث شريف ۽ بزرگن جا قول به بيان ڪيا اٿن. مثلاً وحدة نامي جون هي سٽون ڏسو جنهن ۾ سڀ ئي خوبيون موجود آهن.

حمد جڳائي حميد کي مبديءَ پاڻ مُعيد
 مبديءَ معاد کُل جو مولیٰ آهي مجيد
 قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ شَاهِدٌ آهي شهيد
 إِلَيْهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ سِينِ رَاهِ شديـد
 أَوَّلُ آخِرِ کُلِّ جو واحد آھِ وحيد
 ظاهر باطن هر زمان باري بلانديـد
 الْأَعْيَارُ مَا شَمَّتْ رَائِحَةُ الْوُجُودِ اها رمز رشيد
 مرايا خلق ٿيا سندا عين عديـد
 جلوي جمال جميل جي ڪيا رنگ جديد
 اَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَنَّمَّ وَجْهَ اللَّهِ آهي واٽ وحيد
 مظهر ذات صفات احمد آھِ احميد
 الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ فہم ڪج فہميد
 پاڻ آئينو پانهنجو وحدت منجه وجيل
 احد احمد وچ ۾ آهي ميم مديـد
 ميم مرآة چاڻ تون جنهن ۾ پاڻ پديـد
 مَن رَانِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ درس ڪيائين ديد
 عوارض آڏا ٿيا اصل نام ڪريـد
 ڪثرت وحدت وچ ۾ ناھِ بوءِ بعيد
 اتي مقالن موج کي رکج سمجھ سھيد
 فضل الله فضل سين تون ڪر هي تمھيد

پاڻ فارسي ۾ بہ بہترین شاعري ڪئي اٿن. درگاہ کیاری
 شریف جی مسجد شریف تی کتبو بہ سندن چیل آھی ۽ پنهنجي
 کامل استاد رہبر مرشد مخدوم محمد یوسف کیاروی علیہ الرحمۃ
 جی رحلت تی بہ کیترائی فراقی مرثیہ لکیا اٿن. ان کان علاوہ فارسی
 زبان ۾ هڪ غزلیاتی مجموعو بہ جوڙیو اٿن. جنهن جو ذکر تصنیف
 و تالیف جی بحث ۾ ڪری آیا آھیون. نمونی طور هڪ غزل لکجي
 ٿو.

اے جالِ روئے تو شد قبلہ گاہ کائنات

حلقہء گیسوئے تو شد چولِ حرمِ جائے نجات

استلامِ خالِ اسود بر خلیلاں واجب است

قامت تو صد قیامت کرد بر عزیِ ولات

غنچہ ابرویت گرہ کرد بر دلِ عشاق لیک

گوشہء چشم تو شد مفتاحِ قفلِ مشکلات

از صفائے خد تو سعیِ مروت کس ندید

زمزمِ چاه ز نخلانت دهد آبِ حیات

شد حطیمِ کعبہ پیشِ روءِ تو سمیں ذقن

کرد اربابِ معارف روزِ شبِ آنجا ثبات

گرد رویت خط چوں حجاج زنگی مجتمع
 از لب لعلِ تو می جویند یک جام نبات
 در مطابِ معرفت هر کس که میگیرد مقام
 ملترم باشد بذلت پا که آرد التفات
 در حریم کعبه مقصود جان عاشقان
 بنده فضل الله خواهد سجدہ غفورات

شعر ۾ سندن تخلص ڪاٿي ”فضل الله“ ڪاٿي ”فضل اله“ ڪاٿي
 صرف ”فضل“ ڏيکاريل آهي.

شادي ۽ اولاد

حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة جن جي عقد نڪاح ۾
 حضرت مخدوم ميان محمد مجنوب سيوستاني رحمۃ اللہ علیہ جي همشير
 مخدوم محمد عارف جي نياڻي ۽ مخدوم عبد الواحد سيوستاني نعمان
 ثاني صاحب البياض جي ڏوهڻي هئي. جيڪا هڪ وڏي عابده زاهده ۽
 تهجد گذار خاتون هئي. ان مان کين هڪ فرزند مخدوم نظام الدين
 (اول) ۽ هڪ نياڻي بيبي الله اويائي خاتون پيدا ٿيا. اها بيبي صاحب
 مخدوم علي گوهر (اول) جي عقد نڪاح ۾ ڏنائون. مخدوم نظام الدين
 کي نرين اولاد ڪونه ٿيو. باقي ڇهه 6 نياڻيون هيون.

مخدوم نظام الدين عليہ الرحمة بہ پنهنجي والد بزرگ وانگر درويش صفت عالم باعمل هئا. رموز طريقت، حقيقت ۽ معرفت جا بہ وڏا ڄاڻو هئا.

پاڻ تعليم ۽ تربيت پنهنجي والد صاحب کان پرايائون ۽ سلسلہء نقشبنديه ۾ کانئن خلافت و اجازت بہ حاصل ڪيائون. والد گرامي کان بعد پاڻ انهن جي مسند ارشاد جا مالڪ ٿيا. تدريس و تلقين سان گڏ تصنيف و تاليف جو ڪم بہ جاري رکيائون. سندن مشهور تصنيفون هي آهن.

1. بحر المسجور
2. انوار الاسرار
3. هداية الطالبين
4. جواهر الحکمة
5. نور الهداية
6. بريد الرحمان
7. شرح قصيده قمرية
8. شرح قصيده سكرية.

وصال باڪمال

هي خورشيد علم و عرفان، مرجع خاص و عام حضرت
مخدوم حاجي فضل الله عليه رحمة الله يادِ خالق ۽ خدمت مخلوق ۾
پنهنجي زندگي وقف ڪري سنه ۱۲۹۴ هـ ۾ هن جهان فاني کي الوداع
چئي ارجعي الي رَبِّكَ رَاضِيَةً مُرَضِيَةً جي بشارت سان پنهنجي حقيقي
محبوب رب ڪريم جل شانہ سان وڃي مليا. ان وقت سندن عمر ۷۰
سال هئي. سندن مزار پُرانوار پاٽ شريف (ضلع دادو) ۾ درگاه شريف جي
مسجد شريف جي متصل ڏکڻ پاسي ۾ آهي. مٿان عاليشان گنبذ
جوڙيل آهي.

تعارف ڪتاب

هي ڪتاب ”ڪشف مبهم مشڪلات“ جيڪو اوهان جي هٿن ۾ آهي. حضرت مخدوم صاحب عليه الرحمة ڪنهن سائل جي سوال ڪرڻ تي سنه ۱۲۷۸ھ ۾ تصنيف فرمايو. جيئن ته پاڻ ڪتاب جي شروع ۾ فرمائن ٿا:

گشت نام ایں رساله کشف مبهم مشڪلات
نام باسائش موافق، اسم بر رسم گواه

يعني: هن رسالي جو نالو ڪشف مبهم مشڪلات ٿيو. نالو تصنيف واري سال جي موافق ۽ (اهو ئي) نالو سندس موضوع تي شاهد آهي. ابجد جي حساب سان ”ڪشف مبهم مشڪلات“ جا عدد

1278 ٿين ٿا. هي ڪتاب عقائد جي موضوع تي لکيل آهي. هن ۾ اهي

9 مسائل حل ڪيا ويا آهن جن ۾ سني همايوني (بريلوي) جماعت ۽ وهابي امروٽي (ديوبندي) ۽ غير مقلد (اهلحديث) جماعت جو اختلاف

رهيو آهي. جهڙوڪ: ٻانگ جي وقت پاڻ عليه الصلوة والسلام جي اسم پاڪ ٻڌڻ سان آڱوٺا چمڻ، ميلاد ۽ يارھين ڪرڻ، يا رسول الله ۽ يا غوث اعظم چوڻ، نين ۽ وٺين کان مدد وٺڻ، مذهبن جي تقليد ڪرڻ، وسيلو وٺڻ ۽ ايصالِ ثواب ڪرڻ وغيره وهابين وٽ اهي عقيدا ۽ فعل نادرست ۽ بدعت آهن. جڏهن ته سني انهن کي جائز ۽ باعثِ ثواب سمجهندا آهن. حضرت مخدوم فضل الله صديقي پانائي عليه الرحمة هڪ سني مقلد بي ريا عالم ۽ سلسلہ جي اڳواڻ جي حيثيت ۾ پاڻ تي لازم سمجھي ان وقت هي رسالو لکيو، جڏهن اسانجي سنڌ

سڳوري ۾ وهائين نوان نوان پنهنجا ناپاڪ پير پاتا هئا. انهن جي تبليغ سان سادا بلڪ ڪي پڙهيل به منجهي پيا ته هي وقت کان وٺي رائج ڳالهين کي حرام ناجائز ۽ بدعت چيو پيو وڃي. جڏهن ته اسانجي سنڌ جي هيڏن وڏن عالمن بزرگن اهڙي ڳالهه ڪڏهن به ڪانه ڪئي آهي. تڏهن حضرت مخدوم صاحب پنهنجي قوم جماعت ۽ خاندان کي انهيءَ قوم وهائي ڪان آگاه ڪندي پنهنجي اصل صحيح ۽ شريعت پاڪ جي موافق عقيدن کي کولي کولي هن ڪتاب ۾ بيان فرمايو آهي.

الحمد لله! فقير هن ڪتاب جي چئن مختلف قلمي نسخن جي هٿ ڪرڻ تي ڪاميابي حاصل ڪئي آهي. تمام ٿوري فرق سان چارئي نسخا عبارت ۾ برابر آهن. اهو فرق به ڪاتب جي سمجهه / لکت جي ڪري ٿيو آهي. هيٺ اسان هنن جو مختصر تعارف ڪرايون ٿا.

پهريون نسخو:

هي نسخو سڀ کان آڳاٽو آهي. علامه خان محمد ولد الهداد ساڪن بوبڪ جو ۱۸ شوال سنه ۱۲۸۵ هـ جو لکيل آهي. مخدوم حاجي فضل الله عليه رحمة الله جي حياتي ۾ هي ڪتاب جي تصنيف کان ڇهه (6) سال بعد ڪاتب موصوف نقل ڪري لکيو آهي. خط نستعليق ۽ اکر صاف ۽ پڪا آهن. نسخو 21 صفحن تي مشتمل آهي. سائيز 15x11، ستون 14، هر سٽ ۾ تقريباً 15 کان 17 اکر آهن. پنو سائي رنگ جو ضعيف آهي. سڀني نسخن کان وڌيڪ صحيح آهي. اسان انهيءَ تي اعتماد ڪيو آهي.

ٻيون نسخو:

حضرت علامه مولوي محمد موسيٰ ڪوڪر عليه الرحمة (راڻن وارا نزد درگاه عاليه ويهڙ شريف) المتوفي ۲۵ رمضان المبارڪ سنه ۱۳۷۷ هـ

جو لکيل آهي سن ڪتابت ۴ شعبان ۱۳۴۳ هـ ڄاڻايل آهي. مخدوم مولوي محمد موسيٰ صاحب هن ڪتاب کي پنهنجي وڏي بياض قلمي ۾ اندرئي لکيو آهي. خط نستعليق ۽ اکر صاف آهن. هن نسخي جا 11 صفحا آهن. سائيز 30x16، ستون 25، هر سٽ ۾ تقريباً 17 کان 19 آهن. پٺو اڇو سٺو آهي.

ٽيون نسخو:

علامہ مولانا عبد العزيز نعيمي بديچو (ميمڻ ڳوٺ ملير ڪراچي) جو لکيل آهي. سن ڪتابت ۱۰ رمضان المبارڪ سنہ ۱۳۰۰ هـ بروز خميس لکيو اٿس.

اصل ۾ هي نسخو مخدوم عبد الحق بختيارپوري جي هٿ اکر لکيل نسخي تان حضرت مفتي اعظم سنڌ استاد مفتي عبد الله نعيمي (ملير ڪراچي) جي حڪم سان نقل ڪيو ويو آهي. هن جي آخر ۾ هن طرح لکيل آهي.

قد تم في السليخ شهر شوال المڪرم من سنة

سادس عشر و ثلاثمائة بعد الالف (۱۳۱۲)

بيد احقر العباد عبد الحق بختيارپوري

عفي عنه ما كان منه

يعني علامہ بختيارپوري هي نسخو شوال جي آخري تاريخ سنہ ۱۳۱۲ هجري ۾ لکي تيار ڪيو. خط نستعليق ۽ اکر صاف ۽ پڪا آهن. ڪل صفحا 16 آهن. سائيز 26x18، ستون 21، هر سٽ ۾ تقريباً 14 کان 18 اکر آهن.

ڪتاب جي پهرين صفحہ تي ٿاڻيٽل ڏنو ويو آهي. جنهن کي چوڌاري ۽ وچ تي ليکون پاڻي سينگارو ويو آهي.

مٿين ڪنڊن تي هي بيت لکيل آهي.

در دل مسلم مقام مصطفیٰ است

آبرو لے ما ز نام مصطفیٰ است

ڪتاب جو نالو هن طرح لکيل آهي. رسالہ الموسوم بہ کشف المهمات في بعض المسئولات. ان کان پوءِ مؤلف جو اسم گرامي هن طرح لکيل آهي: علامة الدهر وحيد العصر المخدوم المعظم عاشق النبي المكرم فضل الله سيوستاني رحمۃ اللہ علیہ المتوفي سنہ آخر ۾ ڪاتب جو نالو لکيل آهي.

هن ۾ نئين ڳالهه ڪتاب جي نالي جي آهي. يعني ”ڪشف المهمات في بعض المسئولات“. اهو نالو پهرين ڪاتب رکيو آهي يا پوئين ڪاتب. بهرحال اصل نالو ”ڪشف مبهم مشکلات“ آهي. ياد رهي ته قبلہ مرشد ملڪاڻي عليه الرحمة هن ڪتاب جو حوالو ڏيندي نالو ”ڪشف مبهم مشکلات“ ورتو آهي. ۽ ڪن بزرگن ”ڪشف المبهم“ بہ لکيو آهي. هن نسخي ۾ ڪاتب کان بعض جاين تي غلطيون ٿيون بہ آهن.

چوٿون نسخو:

هن نسخي تي نہ ڪاتب جو نالو آهي نہ سڀيڪتابت آهي. خط نستعليق، اکر پڪا اٿس. صفحا 18، سائيز 14x24، ستون 22 / 23، هر سٽ ۾ تقريباً 12 کان 14 اکر آهن. غلطين کان صاف آهي. اڳين صفحن تي انهن نسخن جو عڪس ڏٺي رهيا آهيون.

بسم الله الرحمن الرحيم

حاجه و معلما و سلا میگويده احترام العباد فضل الله سبحانه و تعالی الخ الله ذو البرکات عز و جلاله و این رساله است
توسعي بر چند مسؤلات بعد از مجوز مسؤلات که با استدعاء سائلين بقيد تحریر و حسن تقریر آمده ربابي
کشف مسؤلات بيم شد عجائب احوال است که گشت تمام این رساله کشف بيم شکوت تمام با سائلش موافق
اسم هر کس که گواه بخورد یا علم و در این کتاب است و بتوفیق الله تعالی این مطالبی مسؤلات را در طایف
اجوز مسؤلات مطوی ساخته و قرون عبارت بر میرا بر این پیش حلل پارسی بر است و الله الموفق للعین
المستول الاول بوقت نشیندن این آئینده ان محمد رسول الله در لیلان بر دو روز انگشتان بر چشمان بنادان
و پسیدن دست و مباح است یا منعی یا مکروه بوقت حرام است المستول دریا من باشی بر مغز نشیند
هزاره آورده که در وقت نشیندن شباهت تا نیر و در لیلان بر دو انگشت خطبات بر چشمان مست است
در وقت الاوراد آورده باید که در این وقت هر دو انگشت شباهت بر چشم نهاده که از ابرو به بین علی رویت کرد وقت
شباهت تا بر هر دو سبب بر چشم بی نبادی گفت رویت الله با و محمد صلی الله علیه و آله و السلام دریا و اندین
باب احادیث بسیار دارد است کین حال از صفین نیست چنانچه در ذکر المصاحف اکثر احادیث آورده و این
صفین نموده که حدیث سابق از علی کم از هر چه بلایان صفین نقل کرده و در ستانه العوالم آورده اما حدیث
سمع العینین یا علی سر انگشت سبب با بر دو روز انگشت دو سبب است آن بوقت سائر انگشت روز از زبان
مؤذن علامه میگويده که بعضی ترشیده و حکم بوضع این حدیث نیز نگذاهند بلکه بعضی میگويده که در خبر
آه حدیث که پسیدن سر انگشت درین وقت و در چشم نبادون موجب عدم نایبانی چشم گردیده و بعضی اصل خبر
گفته که کسی که در نایبانی نبلا شده پس این عمل سبب رنج و آزار و آتش گردد و گفته اند که در انوار
حدیث آورده که من سمع اسمی فی الاذان یعنی فرموده است که هر که در شنیدن نام من در اذان و وضع انصاف علیه علی
عینه و نهاد و سر انگشت بر چشمان خود یا نا طالعیه فی صفوف القیامه پس من جرم نهاده باشم او را در
صفوف قیامت و تامله الی الجنة و رسانده او بسون بخت انتبه و در مقدمه الصلوة آورده چنانچه نام این صلاه بسیار
بیشتر از اجماع بر رسیده و در این فی فرائض الاربعة انتبه پس این رساله را بنویس بر وضع هر چه که فاعلی بر سر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حامداً وناصراً رسولاً مکرمه احقر الدین افضل الله سرای علی الله
 وستر علیو این رسالت مختاری بر جنبه مسولات بعد از مقرر
 که باشد مانی بقیه تجربه بر حسن نظر آید یا نه کتف مسولات
 سهم شده عجایب اجرات گشت نام این سر از کشف مبهم
 نام با سالتش موافق اسم بر سرش کواه خفته از عیلم بایه ایل
 و بتوفیق الله توانم طباق مسولات را در انطباق اجزیه مقرر
 و طویق ساخته و در دستان عبارات عزم را به سر آتش که آبسی
 سر بسته دانه الموقن و المعین ^{و کف} الموقن فی الاول بوقت شستن
 استنبه ان لا اله الا محمد رسول الله در اذان هر دو آفتابان چشمان
 نهان و بر سیران درخت و باج با مستحب و با کرد و بدست
 حرام است الموقول در بعضی از مفسر است و فتاوی امری
 آورده که در وقت شستن شهادت ثانیه در اذان نهان هر دو
 زانهای چشمان است و در متوج الاور آورده باید که در وقت
 هر دو که انگشت شهادت بر شانه بزند نه که از اضر الموقن می رود
 مردی است که در وقت شهادت ثانیه هر دو سبیه بر چشم می نهارد
 میکنند بر حدیث با بعد ربنا و یحیی صل الله علیه و آله و محمد صل
 رسول الله و السلام و یا الله رب العالمین غاب امارت لب و در وقت لیکن
 خالی از ضعف است چنانچه از مکره الموقن غایت اکثر احادیث آورده و
 ساز خنده بلورده که

کتاب کشف مبهم مشکلات چو تین قلمی نسخی جو عکس

كشف مبهر مشكلات

(فارسي ... سنڌي)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حامدا و مصلیا و مسلما: میگوید احقر العباد فضل الله سیوستانی
عفی الله ذنوبه و ستر عیوبه: این رساله است محتوی بر چند مسنولات بمعہ اجوبہ
مسنولات کہ بابتہ عالئے سائل بقید تحریر و حن تقریر آمدہ۔

رباعی

کشف مسنولات مبہم شد عجائب اجوبات
گشت نام این رسالہ کشف مبہم مشکلات
نام با سائل موافق، اسم بر رسم گواہ
تحفہ ارباب علم و ہدیہ اہل نجات

و بتوفیق اللہ تعالیٰ این نہ طباق مسنولات را در انطباق اجوبہ مسنولات
مطوی ساختہ و عروسان عبارات عربیہ را بہ پیرانش حلہ پارسی پیراستہ و اللہ
الموفق و المعین.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد ڪندي ۽ صلوٰه ۽ سلام پڙهندي احقر العباد فضل الله سيوستانی، الله تعالیٰ انهيءَ جا گناه بخشي ۽ سندس عيب ڏکي، چوي ٿو ته هي رسالو چند سوالن تي مشتمل آهي، جو ڪنهن سائل جي سوال ڪرڻ سان قيد تحرير ۽ حسن تقرير سان آيل آهي.

رباعي

ڏکين سوالن کي عجيب جوابن سان کوليو ويو آهي. هن رسالي جو نالو ”کشف مبهم مشکلات“ آهي. نالو سندس (تاليف واري) سال جي موافق آهي ۽ سندس نالي مان ئي موضوع ظاهر آهي. هي علم وارن لاءِ تحفو ۽ چوڻڪاري وارن لاءِ هديو آهي

۽ الله تعالیٰ جي توفيق سان هن ۾ ٽو (9) عدد ترتيب وار سوالن کي انهيءَ ترتيب سان مدلل جوابن ۾ ويڙهيا اٿم ۽ عربي عبارتَن جي ڪُنوارن کي فارسي وڳا ڏکايا اٿم ۽ الله تعالیٰ توفيق ڏيندڙ ۽ مددگار آهي.

المسئول الاول:

بوقت شنیدن اشهد ان محمد رسول الله در اذان هر دو ز انگشتان
بر چشمان نهادن و بوسیدن درست و مباح است یا مستحب یا مکروه یا بدعت یا
حرام؟

المنقول:

در بیاض هاشمی از مضمرات و فتاویٰ ناصری آورده که در وقت شنیدن
شهادت ثانیة در اذان نهادن هر دو انگشت بر چشمان سنت است و در فتوح
الاوراد آورده باید که درین وقت هر دو انگشت شهادت بر چشم نهد که از امیر
المؤمنین علی علیه السلام مروی است که در وقت شهادت ثانیة هر دو سبابه بر چشم می
نهاد و میگفت رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله رَسُولًا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا.

اندرین باب احادیث بسیار وارد است لیکن غالی از ضعف نیست چنانچه در تذکرة
الموضوعات اکثر احادیث آورده و بیان ضعف نموده مگر حدیث سابق از علی کرم الله
وجهه بلا بیان ضعف نقل کرده و در متانة الروایات آورده اما حدیث مسح العینین
بباطن سر انگشت سبابه یا هر دو ز انگشت و بوسیدن آل بوقت سماع اسم آل
سرور صلی الله علیه و آله از زبان مؤذن علماء میگویند که بصحت نه رسیده

اذان جي دوران ”اشهد ان محمد رسول الله“ ٻڌڻ
وقت ٻنهي آڱوٺن کي چمي اکين تي رکڻ جو بيان

سوال پهريون:

بانگ ۾ ”اشهد ان محمد رسول الله“ ٻڌڻ وقت ٻنهي آڱوٺن کي
چمي اکين تي رکڻ درست ۽ مباح آهي يا مستحب يا مکروه يا بدعت
يا حرام؟

جواب:

بياض هاشمي ۾ مضممرات ۽ فتاوىٰ ناصري کان نقل ڪيل
آهي ته بانگ ۾ ٻين شهادت (اشهد ان محمد رسول الله) ٻڌڻ وقت ٻنهي
آڱوٺن کي اکين تي رکڻ سنت آهي ۽ فتوح الاوراد ۾ آهي ته ٻئي
شهادت واريون آڱريون اکين تي رکڻ گهرجن جو امير المؤمنين حضرت
علي عليه السلام کان روايت ڪيل آهي ته پاڻ اشهد ان محمد رسول الله وقت
ٻئي شهادت واريون آڱريون اکين تي رکندا هئا ۽ چوندا هئا رَضِيتُ بِاللّٰهِ
رَبًّا وَبِمُحَمَّدٍ عليه السلام رَسُولًا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا (مان الله تعالى سان پنهنجي رب
هئڻ تي ۽ مٺي محمد عليه السلام سان رسول هئڻ تي ۽ اسلام سان دين هئڻ
تي راضي ٿيس)

هن باب ۾ گهڻيون حديثون وارد آهن ليڪن ضعف کان خالي
ناهن جنهن تذكرة الموضوعات ۾ اڪثر حديثون آندل آهن ۽ انهن
جو ضعف به بيان ڪيل آهي. مگر اڳين حديث حضرت علي عليه السلام ڪرم
الله وجهه واري بغير بيان ڪرڻ ضعف جي نقل ڪيل آهي. متانة
الروايات ۾ آهي ته اذان ۾ سرور ڪائنات عليه السلام جن جي اسم مبارڪ
ٻڌڻ وقت شهادت وارن آڱرين جي چوٽين جو اندريون حصو يا آڱوٺا
چمڻ واري حديث جي باري ۾ علماء فرمائن ٿا ته درجہ صحت کي
پهتل ناهي.

و حکم بوضع این حدیث نیز نکرده اند بلکه بعض میگویند کہ در تجربہ آمدہ است کہ بوسیدن سر انگشت دریں وقت و برچشم نهادن موجب عدم ناپینائی چشم گردیدہ و بعضے اہل تجربہ گفتہ کہ کسانی کہ بہ ناپینائی مبتلا شدند پس این عمل سبب انجلاء ابصار او شاں گردیدہ اتہی۔

و در کنز العباد حدیث آورده کہ مَنْ سَمِعَ اسْمِي فِي الْاِذَاانِ يَعْنِي فرمود پیغمبر ﷺ کہ ہر کہ شنید نام من در اذان وَ وَضَعَ اِنْهَامِيهِ عَلٰى عَيْنَيْهِ وَ نِهَادَ ہر دوز انگشت بر چشمانِ خود فَاَنَّا طَالِبُهُ فِي صُفُوفِ الْقِيَامَةِ پس من جوئیدہ او باشم در صفوف قیامت وَ قَائِدُهُ اِلٰى الْجَنَّةِ و رسانیدہ او بولے بہشت اتہی۔

و در مقدمۃ الصلوٰۃ آورده چوں نام نبی ﷺ بشنود ابھام بوسد و بردیدہ نہد کذا فی خزائنہ الروایات اتہی۔

ازیں روایات منقولہ بوضوح پیوستہ کہ قائل بحرمیت یا کراہیت و بدعتیت این امر کے نیست و احادیثی کہ اندر این باب ورود یافتہ از ضعف خالی نباشند مگر حدیث امیر المؤمنین کرم اللہ وجہہ کہ مذکورہ شد بدرجہ صحت رسیدہ پس عمل بایں اقسام حدیث اگرچہ منسوب بضعف باشند موجب استحباب است چرا کہ شیخ علی قاری در تصنیف خود مسمی بہ عجالت الوقت آورده

۽ هن حديث جي موضوع هجڻ جو حڪم پڻ نه ڪيو اٿن بلڪه ڪي چون ٿا ته تجريبي مان ثابت ٿيو آهي ته انهيءَ وقت (يعني اسم پاڪ ٻڌڻ وقت) آڱرين جا مٿا چمي اکين تي رکڻ عدم نابيناڻي جو موجب آهي. (يعني اهو ماڻهو ڪڏهن اندو نه ٿيندو).

ڪن تجريبي وارن جو چوڻ آهي ته جيڪي شخص نابيناڻي ۾ مبتلا هجن ته هي عمل انهن جي بيناڻي جو سبب ٿيندو.

۽ كنز العباد ۾ هڪ حديث پاڪ آندل آهي ته مَنْ سَمِعَ اسْمِي فِي الْأَذَانِ يَعْنِي پيغمبر پاڪ ﷺ جن فرمايو ته جنهن منهنجو اسم اذان ۾ پڌرو وَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلَى عَيْنَيْهِ ۽ ٻئي آڱوٺا پنهنجي اکين تي رکيائين فَأَنَا طَالِبُهُ فِي صُفُوفِ الْقِيَامَةِ ته مان انهيءَ کي قيامت جي صفن ۾ ڳوليندڙ هوندس وَ قَائِدُهُ إِلَى الْجَنَّةِ ۽ انهيءَ کي جنت جي طرف وٺي ويندڙ هوندس.

۽ مقدمة الصلوة ۾ آندل آهي ته جڏهن نبي ڪريم ﷺ جو اسم مبارڪ ٻڌي ته آڱوٺا چمي ۽ اکين تي رکي. اهڙي طرح خزانه الروايات ۾ آهي.

هنن منقول روايتن مان چڱي طرح واضح آهي ته هن فعل جي حرام يا مڪروه يا بدعت چوڻ وارو ڪو به نه آهي ۽ اهي حديثون جيڪي هن باب ۾ وارد ٿيل آهن سي ضعف کان خالي نه آهن. مگر امير المؤمنين ڪرم الله وجهه واري حديث جيڪا ذڪر ڪيل آهي سا درجہ صحت کي پهتل آهي.

هاڻي هنن قسمن جي حديثن تي عمل ڪرڻ جيتوڻيڪ ضعف جي طرف منسوب هجن موجب استحباب (مستحب) آهي ڇو جو شيخ علي قاري پنهنجي تصنيف عجالت الوقت جي اندر آندو آهي.

اِنَّهُ يَسْتَحِبُّ الْعَمَلَ بِالْحَدِيثِ الضَّعِيفِ یعنی مستحب است عمل کردن بحديث ضعیف مَا لَمْ يَكُنْ مَوْضُوعًا تَا زَمَانِيْكَ بدرجہ موضوع نرسیده باشد پس ہر دوز انگشت بوسیدن و بر چشم نہادن مطابق احادیث روایات منقولہ موجب سنت است نہ کراہت و بدعت و حرام۔

المسئول الثانی :

عرس حضرت رسول کریم ﷺ در ہر سال نمودن و یازدہم حضرت غوث الاعظم پیر دستگیر قدس اللہ سرہ در ہر سال کردن و این الفاظ گفتن کہ این طعام عرس حضرت رسول اللہ ﷺ و طعام یازدہم بیباشد شرعاً خوردن این طعام درست و مباح و حلال است یا مکروہ و حرام است۔ پس اگر حلال است معنی آیت کریمہ وَ مَا اٰهْلٌ لِغَيْرِ اللّٰهِ بہ چہ میشود؟

المنقول :

در ضمن این مسئلہ چند مسائل مندرج است اولاً: عرس حضرت رسول الثقلین ﷺ در مواہب لدنیہ منقول است۔ زُوِّيْ اَبُوْ لَهَبٍ بَعْدَ مَوْتِهِ فِي التَّوْمِ ديدہ شد ابو لہب کافر را بعد از موت او در معانہ خواب فُقِيلَ لَهُ مَا خَالَكَ پس گفتہ شد او را چہ طور است حال تو فَقَالَ فِي النَّارِ

تَمْ أَنَّهُ يَسْتَحِبُّ الْعَمَلَ بِالْحَدِيثِ الضَّعِيفِ يَعْنِي ضَعِيفُ حَدِيثٍ تِي عَمَلُ
 ڪرڻ مستحب آهي مَالَمْ يَكُنْ مَوْضُوعًا جِيسِيَتَانِ جو موضوع جي
 درجي تي پهتل نه هجي.
 هاڻي ٻئي آڳوڻا چمي اکين تي رڪن حديثن ۽ منقول روایتن جي مطابق
 موجب سنت ۽ مستحب آهي. ڪراهت، بدعت ۽ حرام نه آهي.

ميلاد مبارڪ ۽ يارهين شريف جو بيان

سوال ٻيون:

رسول ڪريم ﷺ جن جو هر سال عرس (ميلاد) ڪرڻ ۽
 حضرت غوث الاعظم پير دستگير قدس الله سره جن جي هر سال
 يارهين ڪرڻ ۽ هي الفاظ چوڻ ته هي طعام حضرت رسول الله ﷺ
 جن جي عرس جو ۽ يارهين جو طعام آهي.
 شرعي لحاظ سان اهو طعام کائڻ جائز مباح ۽ حلال آهي يا
 مڪروه ۽ حرام آهي پوءِ جيڪڏهن حلال آهي ته هن آيت ڪريمه وَ
 مَا أَهْلَ لَيْغِرٍ اللَّهُ بِهِ جِي معنی ڇا ٿيندي؟

جواب:

هن سوال جي ضمن ۾ چند مسئلا مندرج آهن.
 پهريون: حضرت رسول الثقليين ﷺ جن جو عرس مبارڪ:
 مواهب لدنيہ ۾ منقول آهي: رُؤِيَ أَبُو لَهَبٍ بَعْدَ مَوْتِهِ فِي النَّوْمِ: يَعْنِي أَبُو
 لَهَبٍ كَافِرٌ كِي سَنَدَس مَرَّةً كَانَ بَعْدَ دُؤُو وَيُو فَقِيلَ لَهُ: مَا حَالُكَ: پوءِ
 كيس چيو ويو ته تنهنجو ڪهڙو حال آهي فَقَالَ فِي النَّارِ:

پس جواب داد که در آتش دوزخ بیایم اَلَا اِنَّهُ خَفِيفَ عَنِّي مِنْ كُلِّ لَيْلَةٍ اَنْتَنِ
 باوجودیکه تخفیف کرده شد از من در همه شب دوشنبه و اَمْسُ مِنْ اِصْبَعَيْنِ هَاتَيْنِ
 ماءً وینوشتم از همین دو انگشتان آب سرد و اَشَارَ بِرَاسِ اِصْبَعِيهٔ و اشارت کرد بر
 دو انگشت خود و اِنَّ ذٰلِكَ بِاِعْتَاْقِي ثَوْبِيَّةً و بدرستی که این نعمت حاصل شد مرا
 بسبب آزاد کردن من کنیزک را که نام کنیزک ثوبیه بود عِنْدَ مَا بَشَّرْتَنِي بِوَلَادَةِ النَّبِيِّ
 ﷺ بوقتیکه بشارت داد مرا آن کنیزک بولادت پیغمبر ﷺ و اِذَا رَضَاعَهَا لَهُ و
 این نعمت حاصل شد مرا بسبب شیر دادن کنیزک من آنسرور ﷺ را اِنتَنِي۔

ابن جوزی که از اکابر علماء است این جا آورده که چون ابو لوبک کافر
 موزی پیغمبر ﷺ که قرآن بدم آن کافر نزول یافته بسبب خوشی مسرت
 ولادت آنحضرت ﷺ تخفیف عذاب در هر دوشنبه و نوشیدن آب از سرهای
 دو انگشت فائز شده چه حال مسلم موحّد باشد که بسرور ولادت آنسرور ﷺ طعام
 ولیمه و شادی تیار کند و بفقر آء و اقرباء خوراند که وجود مسعود آنحضرت ﷺ باعث
 رحمت عالم و عالمیان گردید امید است که صانعان ولیمه عرس را او تعالیٰ جل شانه
 بفضل عمیم خویش اگر چه ملوث بگناهان باشند داخل جنت النعیم فرماید، تمام شد
 ترجمه کلام ابن جوزی۔

جواب ڏيندي چيائين ته جهنم جي باهه ۾ پيو آهيان اِلا اَلهُ خُفِ غَنِي مِنْ كُلِّ لَيْلَةٍ اِثْنَيْنِ: پر هر سومر جي رات مون کان عذاب ۾ تخفيف ڪئي ٿي وڃي وَ اَمُصُّ مِنْ اِصْبَعَيْنِ هَاتَيْنِ ماءً: ۽ هنن ٻن آڱرين مان ٿٽو پاڻي ٿو پيان وَ اَشَارَ بِرَاسِ اِصْبَعِيهِ: ۽ پنهنجن ٻن آڱرين جي چوٽين جي طرف اشارو ڪيائين وَ اِنَّ ذٰلِكَ بِاِعْتَاْفِيْ ثَوْبِيَّ: ۽ بيشڪ هي نعمت مون کي حاصل ٿي هڪ ٻانهيءَ جي آزاد ڪرڻ جي ڪري انهيءَ ٻانهيءَ جو نالو ثوبيه هو عِنْدَ مَا بَشَّرْتَنِيْ بِوِلَادَةِ النَّبِيِّ ﷺ جنهن وقت جو انهيءَ ٻانهيءَ مون کي پيغمبر ڪريم ﷺ جن جي ولادت جي بشارت ڏني وَ بَارِضَاعَهَا لَهٗ: ۽ هي نعمت حاصل ٿي مون کي جو انهيءَ منهنجي ٻانهيءَ آقا سرور ﷺ جن کي ٿڃ پياري هئي.

علامہ ابن جوزي جيڪي اکابرین علماء مان آهن، هن حديث کان بعد لکن ٿا ته جڏهن ابو لهب ڪافر جيڪو پاڻ سڳورن ﷺ جن کي ايذاء ڏيندو هو ۽ قرآن به انهيءَ ڪافر جي مذمت ۾ نازل ٿيو سو پاڻ ڪريمن ﷺ جن جي ولادت جي خوشي ۽ مسرت سبب، هر سومر تي عذاب جي تخفيف ۽ ٻنهي آڱرين جي چوٽين مان پاڻي پيئڻ سان بهره ور ٿيو آهي؛ ته انهيءَ مسلمان موحد جو ڇا حال هوندو جيڪو سرور عالم ﷺ جن جي ولادت جي خوشيءَ ۾ طرح طرح جا طعام تيار ڪري فقيرن ۽ قريبن کي ڪرائي؛ جو پاڻ سڳورن ﷺ جن جو وجود مسعود تمام جهان وارن جي لاءِ رحمت ٿيو آهي. اميد آهي ته عرس شريف جي وليمي تيار ڪندڙن کي الله تعاليٰ جل شانہ پنهنجي فضل عميم سان جيتوڻيڪ گناهن سان ڀريل هجن ته به جنات النعيم ۾ داخل فرمائيندو (آمين) ابن جوزي جي ڪلام جو ترجمو پورو ٿيو.

مؤلف گوید کہ فرحت و سرور بولادت سرور کائنات ﷺ کہ منشاء رسالت و نزول قرآن و حصول ہدایت و ایمان است بدلات نص فرقان بطریق اولیت ثابت و مامور است لقولہ تعالیٰ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ۔ مفسر آل چنانچہ مدارک و بیضاوی فضل و رحمت را تفسیر بقرآن و اسلام کردہ اندچوں بحصول ایں امرین فرحت مامور است بحصول ولادت شریف کہ مبدأ ایں امرین و منشاء حصول منافع و نعیم داریں است بطریق اولیہ مامور است و ادنیٰ درجہ از فرحت بدخول ماہ رمضان نباشد کہ مؤمن ہمیں فرحت از ذنوب پاک میشود کَیَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ، و رسول اکرم ﷺ از سبب فرحت دریں ماہ اعطاء فقیراں و اطلاق اسیراں میکردند کہ موجب اظهار آگار فرحت است چوں ماہ ولادت کہ منشاء سعادت است متوجہ گردد مؤمن را نیز اظهار آگار فرحت و سرور باطعام عام و اکرام کرام و نسب و اولیٰ است و موجب خوشنودی مولیٰ چوں ایں فرحت بدلات نص حدیث و قرآن ثابت است و منکران ایں معنی منکراند و العلم عند اللہ۔

و مشروعیت ایں فرحت و سرور عامًا فعامًا یعنی سال بسال کردن بحديث صحیح بخاری و مسلم ابن حجر عسقلانی کہ حافظ احادیث بوده بثبوت رسانیدہ

(هن ڪتاب جو) مؤلف چوي ٿو ته سرور ڪائنات ﷺ جن جي ولادت جي خوشي ۽ سرور جيڪو رسالت، نزول قرآن، حصول هدايت ۽ ايمان جو منشاء آهي سو قرآن جي دلالت نص سان بطريق اوليٰ ثابت ۽ مامور آهي. جيئن ته الله تعالىٰ فرمايو آهي: قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (اي حبيب) ارشاد فرماء ته الله جي فضل ۽ سندس رحمت تي خوب خوشيون ڪن اهو سندن ڪڏ ڪيل کان پلو آهي. انهيءَ جي تفسير ڪرڻ وارا، جيئن مدارڪ ۽ بيضاوي (وغيره) فضل ۽ رحمت جو تفسير قرآن ۽ اسلام کي ڪيو اٿن. جڏهن هنن ٻن چيزن جي حاصل ٿيڻ سان خوشي ڪرڻ جو حڪم آهي ته ميلاد شريف جي خوشي ڪرڻ جو حڪم جيڪو هنن چيزن جو مبداء ۽ پنهلي جهانن جي نفعي ۽ نعمتن جي حصول جو منشاء آهي بطريق اوليٰ ثابت ٿئي ٿو. ۽ خوشيءَ جو گهٽ ۾ گهٽ درجو ماه رمضان جي اچڻ سان آهي جو مؤمن انهيءَ خوشيءَ جي سبب گناهن کان ائين پاڪ ٿو ٿئي جيئن جنهن ڏينهن کيس ماءُ ڄڻيو هو، ۽ پاڻ سڳورا ﷺ جن خوشيءَ جي ڪري انهيءَ مهيني ۾ مسڪينن کي خيرات ڏيندا هئا ۽ قيدين کي آزاد فرمائيندا هئا. اهو سڀ ڪجهه خوشيءَ جي اظهار جون نشانين آهن. جڏهن ماه ولادت (ربيع الاول) جيڪو سعادت جو منشاء آهي. اهو مهينو اچي ته مؤمن کي پڻ خوشيءَ جو اظهار ڪرڻ ۽ ننگر عام ۽ مهمانن جي عزت ۾ سرور حاصل ڪرڻ زياده مناسب زياده بهتر ۽ رضاءِ الاهي کي واجب ڪندڙ آهي.

جڏهن هي خوشي حديث ۽ قرآن جي دلالت نص سان ثابت آهي ته هن معنيٰ جا انڪاري منڪر آهن ۽ مزيد ڄاڻ الله تعالىٰ وٽ آهي. هن خوشي جي مشروعيت ۽ سال بسال خوشي ڪرڻ جو جواز صحيح بخاري ۽ مسلم جي حديث مان علام ابن حجر عسقلاني، جيڪو حديثن جو حافظ هو، ثابت ڪيو آهي.

نقل حدیث نموده کہ چوں آنحضرت ﷺ قدوم میمنت لزوم در مدینہ منورہ زادہا اللہ شرفاً و تعظیماً فرمودند قوم یہود را یافتند کہ صوم عاشورہ می داشتند پس آنحضرت ﷺ از آنها پرسید گفتند کہ این روز عاشورہ روزے است کہ در آلِ خدا نے تعالیٰ غرق کردہ فرعون را و نجات دادہ متر موسیٰ را علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و مایان روزہ میداریم شکرًا للہ تعالیٰ پس آنحضرت ﷺ فرمود اِنَّ اَحَقَّ بِمُوسٰیٰ یعنی مایان لائق تریم موسیٰ کہ این شکرانہ بجا آیم حافظ احادیث ابن حجر عسقلانی گوید کہ انہیں حدیث مستفاد آست کہ شکر خدا نے تعالیٰ براں مفتی کہ در روز مخصوص معین کردہ از امتیان نعمت و ارتفاع نعمت آں شکر بتکرار سال بسال جائز و مشروع است و انواع ادائے شکرانہ باقسام عبادت حاصل میگردد چنانچہ بحد و صیام و قیام و صدقہ و تلاوت قرآن و اَيُّ نِعْمَةٍ اَعْظَمُ مِنْ ظَهْوَرِ هَذَا النَّبِيِّ ﷺ یعنی کدام نعمت اعظم تر است از وجود مسعود آں سرور ﷺ فِيْ ذٰلِكَ الْيَوْمِ در ہمیں روز یعنی روز ولادت شریف کذافی حن المقصد للامام السيوطی رحمہ ربہ

حديث نقل ڪيائين ته جڏهن پاڻ ڪريمين ﷺ مدينه منوره الله تعالى سندس شرف ۽ تعظيم وڌائي، ۾ آيا ته يهودين کي ڏٺائون ته عاشوري جي ڏينهن (10 محرم) جو روزو پيا رکن، جنهن تي پاڻ سڳورن ﷺ انهن کان (انهيءَ جو سبب) پڇيو. هنن چيو ته هي ڏينهن عاشوري جو اهو ڏينهن آهي جنهن ۾ الله تعالى فرعون کي غرق ڪيو.

۽ حضرت موسيٰ علي نبينا و عليه الصلوٰه و السلام کي نجات (چوٽڪارو) عطا فرمايو. (انهيءَ سبب ڪري) اسان الله تعالى جو شڪر ڪندي روزو ٿا رکون.

تنهن تي پاڻ ڪريمين ﷺ جن فرمايو: اَنَا أَحَقُّ بِمُوسَىٰ يَعْنِي اسان حضرت موسيٰ (عليه السلام) جا وڌيڪ لائق آهيون جو هي شڪرانو بجا آڻيون.

حديثن جو حافظ ابن حجر عسقلاني فرمائي ٿو ته هن حديث مان هي فائدو ملي ٿو ته الله تعالى جو شڪر انهيءَ نعمت تي جيڪا ڪنهن ڏينهن مخصوص معين ۾ ڪيل هجي. انهيءَ نعمت کي ڳاڻڻ جي لاءِ اهو شڪر سال بسال ڪرڻ بالڪل جائز آهي ۽ شڪراني جي ادائين کي جا قسم عبادت جي قسمن سان حاصل ٿا ٿين. جيئن سجده روزا، قيام، صدا ۽ تلاوتِ قرآن (وغيره)

حضور پُر نور ﷺ جن جي ولادت واري ڏينهن ۾ سندن وجود مسعود کان زياده ٻي ڪهڙي نعمت آهي. اهڙي طرح امام سيوطي عليه الرحمة جي ڪتاب حسن المقصد ۾ آهي.

ثانیاً:

کردن یا زہم غوث اعظم از باب اکرام ولی است کہ دلیلی از انس ؓ حدیث قدسی آورده کہ حق تعالی میفرماید مَنْ اَحْرَمَ لِي وَلِيًّا ہر کہ اکرام کند خالص برائے من کدام ولی را وَلَوْ بِقُضَيْبٍ يَسْتَاكُ اگرچہ بشاخ درختی کہ بدان مواک دادہ آید یعنی بدان چیزے کہ از او انتفاع شود فَقَدْ وَجَبَتْ كَرَامَتُهُ عَلَيَّ بدرستے کہ واجب شد اکرام او بر من وَ مَنْ وَجَبَتْ كَرَامَتُهُ عَلَيَّ وَ كَسِيَ کہ واجب شد اکرام او بر من لَمْ اَرْضَ لَهُ ذُوْنَ الْجَنَّةِ نہ راضی شوم برائے آل کس سوائے دادن بہشت اتنی۔ ایں حدیث شامل اکرام ولی است حَتَّى كَانَ اَوْ مَيِّتًا پس اگر ولی زندہ را اکرام کردہ بدان چیزے مُتَّفَعٌ یا از جانب ولی متوفی چیزے بِفَقْرَاءِ دادہ اکرام آنکس بر خدائے تعالی موجب وفائے وعدہ واجب شدہ و جزائے او جز جنت نباشد۔

و در عقائد سننہ آورده قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ اِنَّ الْحَيَّ اِذَا تَصَدَّقَ عَنِ الْمَيِّتِ فرمود رسول خدا ﷺ بدرستے کہ زندہ اگر صدقہ از جانب میت اَوْ دَعَا لَهُ یادعائے طلبید برائے حصول نجات یا رفع درجات میت بَعَثَ اللهُ اِلَى الْمَيِّتِ

يارهين شريف جو بيان

پيو:

حضرت غوث اعظم رحمۃ اللہ علیہ جي يارهين شريف ڪرڻ، وليءَ جي عزت ڪرڻ جي باب مان آهي. جيئن ته ذيلمي حضرت انس رضي اللہ عنہ کان حديث قدسي آندي آهي ته الله تعالى فرمائي ٿو: مَنْ أَكْرَمَ لِي وَلِيًّا جِيڪو به خالص منهنجي لاءِ ڪنهن وليءَ جي عزت ۽ تعظيم ڪري وٺو بِقُضَيْبٍ يَسْتَاكُ جيتوڻيڪ وڻ جي ڪاٺيءَ سان جو انهيءَ سان ڏنڊڻ ڪجي، يعني اهڙي شيءِ سان جنهن مان نفعو حاصل ٿئي ته فَقَدْ وَجَبَتْ كَرَامَتُهُ عَلَيَّ بيشڪ انهيءَ جي تعظيم مون تي واجب ٿي و من وَجَبَتْ كَرَامَتُهُ عَلَيَّ ۽ جنهن شخص جي تعظيم منهنجي مٿان واجب ٿي ته لَمْ أَرْضَ لَهُ دُونَ الْجَنَّةِ انهيءَ جي لاءِ جنت کان سواءِ ٻي ڪنهن به شيءِ تي راضي نه ٿيندس. ۛ

هي حديث وليءَ جي عزت ۽ تعظيم کي شامل آهي برابر آهي جو اهو زنده هجي يا وصال فرمائي ويو هجي. پوءِ جيڪڏهن ولي زنده کي ڪا نفعي واري چيز ڏيڻ سان سندس تعظيم ڪجي يا وصال واري وليءَ جي طرفان ڪا چيز فقيرن کي (خيرات) ڏجي ته ان شخص جي عزت الله تعالى جي مٿان وعده وفا جي سبب واجب آهي ۽ سندس جزا جنت کان سواءِ ٻي (ڪا شيءِ) نه ٿيندي.

۽ عقائد سنه ۾ آيل آهي ته قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ إِنَّ الْحَيَّ إِذَا تَصَدَّقَ عَنِ الْمَيِّتِ يعني پاڻ سڳورن عليه السلام جن فرمايو ته بيشڪ زنده جيڪڏهن ميت جي طرفان صدقو ڪري اَوْ دَعَا لَهُ يا ان جي چوڻڪاري يا درجات جي بلندي لاءِ دعا گهريائين بَعَثَ اللَّهُ إِلَى الْمَيِّتِ

بفرستد خداے تعالیٰ بجانب آل میت ذالک علیٰ طبقی من نوزِ اجر آل دعاے
را بر طبق کہ از نور باشد۔

و حدیث بریدہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ در باب صدقہ مشکوٰۃ صراحت دارد بر
ادائے صیام رمضان و حج کہ نیابت از جنت میت مامور و ماذون است از
آسرور اللہ علیہ شیخ محمد زرقانی در شرح موطاء آورده وَ قَدْ قَامَ الْجَمَاعُ عَلَى الْإِثْفَاعِ
الْمَيِّتِ بِصَدَقَةِ الْحَيِّ عَنْهُ وَ كَفَى بِهِ حُجَّةً وَ سَالِ بِسَالِ تَكَرَّرَ تَصَدَّقَ رَا مَزَامِعِ
نیست بلکه موجب خیرات و رفع درجات است۔

و اما تعیین تاریخ وصال سببے است معاون بر فعل الخیرات و ادائے
صدقات باشد و بدون آل طول العمر در تسویف ماند کہ نتیجہ آل جز تا سیف نداند۔ و
العلم عند اللہ۔

تہ اللہ تعالیٰ ان میت جي طرف موڪلي ٿو ذَالِڪَ عَلٰی طَبَقٍ مِّنْ نُورٍ اِجْرَ
انهيءَ دعا جو نور جي طبق (ٿانوَ) ۾ .

۽ حضرت بريدہ رضی اللہ عنہ جي حديث مشڪوہ جي باب صدقہ ۾
میت جي طرف کان رمضان جي روزن رکڻ ۽ حج ادا ڪرڻ لاءِ حضور
اکرم ﷺ جن جي طرفان حڪم ڪيل ۽ اجازت ڏنل ۾ بالڪل
ظاهر آهي (تنهن ڪري) شيخ محمد زرقاني شرح مؤطا ۾ آندو آهي تہ
زندہ جي صدقي / خيرات ڏيڻ سان میت کي فائدي ملڻ تي اجماع قائم
ٿي چڪو آهي اها ئي دليل ڪافي آهي ۽ سال بسال بار بار خيرات
ڪرڻ ۾ ڪو پئو نہ آهي بلڪہ اڃا بہ مزيد پلائي ۽ درجات جي
بلندي جو سبب آهي.

باقي هر سال وصال جي تاريخ مقرر ڪرڻ سو چڱي ڪم ۽
خيرات ڪرڻ تي همت ڏيارڻ جو سبب آهي ان کان سواءِ سڄي عمر
سستي ۾ گذري ويندي. آخر نتيجو افسوس جو نڪرندو.

ثالثاً:

ایں الفاظ گفتن کہ ایں طعام عرس حضرت رسول الثقلین ﷺ و
 طعام یازدہم شریف میباشد جائز است زیرا کہ در ولیمہ عرس ہر چند کہ طعام تصدق
 برائے شکرانہ منعم مطلق است لیکن باعث شکرانہ بدیں اضافہ امتیاز میگردد
 آن نعمت ولادت شریف است و مثال آن در لفظ یازدہم پیر کہ تصدق برائے
 خدائے تعالیٰ است و منفعت برائے پیر۔ پس شکرانہ ایں نعمت از شکرانہ
 نعمتہائے دیگر ممتاز شدہ و تصدق برائے منفعت پیر از تصدق برائے منفعت غیر
 امتیاز یافتہ۔ چنانچہ مسجد ملایاں و مسجد ساداناں بدیں اضافت از یک دیگر ممتاز و
 جدا معلوم میشوند وَ اِلَّا فَالْمَسْجِدُ لِلّٰہِ لِقَوْلِہٖ تَعَالٰی وَ اِنَّ الْمَسْجِدَ لِلّٰہِ و بیان
 اضافت ایں تمیز وجدائی۔ محمد زرقانی در باب مسابغہ الخیل من الثنیۃ الی مسجد
 بنی زریق آورده و گھمتہ وَ اِضَافَةُ الْمَسْجِدِ اِلَيْهِمْ اِضَافَةُ تَمْیِزٍ لَا مِلْکِ اِتْتٰیٰ یَعْنٰی
 نسبت مسجد دریں جائے بولے بنی زریق کہ نام قبیلہ است از انصار نسبت تمیز
 است نہ نسبت ملک کہ ملکیت احدے در مسجد نسبت اِتْتٰیٰ۔

حلال چيز جي غير الله جي طرف نسبت ڪرڻ

ٿيون:

هي الفاظ چوڻ ته هي طعام نبي ڪريم ﷺ جي عرس جو آهي ۽ هي طعام يارهين شريف جو آهي، جائز آهي. ڇو ته عرس شريف جو ننگر اکرچ، نعمت جي شڪرائي لاءِ طعام خيرات ڪرڻ مطلق آهي. ليڪن هتي شڪرائي جو سبب هن اضافت سان ٻين کان الڳ ٿو ٿئي. اهڙي طرح پيران پير جي يارهين چوڻ به جائز آهي. ڇو جو صدقو الله تعالىٰ جي لاءِ آهي ۽ ثواب پيران پير جي لاءِ. تنهن ڪري ان نعمت جو شڪرانو ٻين نعمتن جي شڪرائي کان ممتاز (الڳ) آهي ۽ پيران پير جي لاءِ صدقي جو ثواب ٻين صدقن جي ثوابن کان الڳ آهي. جهڙي طرح مُلن جي مسجد ۽ سيدن جي مسجد انهيءَ اضافت سان هڪ ٻئي کان مسجدون الڳ معلوم ٿين ٿيون نه ته مسجدون ته سڀ الله تعالىٰ جون آهن.

جيئن ته سندس ارشاد پاڪ آهي ته: بيشڪ سڀني مسجدون الله تعالىٰ جي لاءِ آهن. ۽ هن تميز ۽ جدائي جي اضافت جو بيان شيخ محمد زرقاني شرح مؤطا ۾ باب مسابقة الخيل من الثنية الى مسجد بني زريق ۾ آندو آهي ۽ چيو اٿس ته وَ اِضَافَةُ الْمَسْجِدِ إِلَيْهِمْ اِضَافَةٌ تَمِيزٌ لَا مُلْكٌ يَعْنِي اِنْ جَاءَ تِي مَسْجِدٌ جِي نَسَبَتْ بَنِي زُرَيْقُ جِي طَرَفٌ جِيڪو انصار جي هڪ قبيلي جو نالو آهي، ڪني وٺي آهي سا نسبت ٻين کان الڳ ڪرڻ جي لاءِ آهي. ملڪ جي نسبت نه آهي جو مسجد ڪنهن جي ملڪيت نه ٿي ٿي سگهي.

چوں ہمیں ملحوظ نسبت مسجد بخلق کردن از حدیث معلوم شدہ نسبت طعام را
 بعرض و یازدهم کردن چه مزاحم و کدام مانع و نئیسَ فَلَئیسَ پس خوردن این طعام
 مباح است و حلال، نہ کراہت نہ حرام۔

جڏهن ان لحاظ سان مسجد جي نسبت مخلوق جي طرف ڪرڻ
حديث پاڪ سان ثابت آهي ته طعام جي نسبت عرس يا يارهين سان
ڪرڻ ۾ ڇا جي تڪليف ۽ ڪلهڙو مانع آهي. جڏهن اهڙي شيءِ نه
آهي ته پوءِ حرام يا مکروه به نه آهي. ثابت ٿيو ته هي طعام کائڻ
مباح ۽ حلال آهي نه ڪي ڪراحت آهي نه ڪي حرام.

رابعاً:

چون طعام عرس و یازدهم حلال شدہ معنی وَ مَا أَهْلٌ بِهِ لِيُغَيِّرَ اللَّهُ مُحْرَمِ
 این طعام نہ گردد زیر کہ منصوص ہواں ناطق است کہ ذابح بوقت ذبح کردن
 بسم اللہ نہ گوید و بجائے آن نام مخلوقے گیرد و ذبح کند چنانچہ شیخ نور الحق دہلوی
 شارح بخاری شریف در معنی آیت بیان فرموده حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَ الدَّمُ وَ
 لَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أَهْلٌ بِهِ لِيُغَيِّرَ اللَّهُ یعنی حرام کردہ شدہ است بر شما مردار و خون
 مسفوح و گوشت خوک و چیزے کہ ذبح کردہ شدہ است بغیر نام خدا اتنی و در
 مدارک آورده وَ مَا أَهْلٌ بِهِ لِيُغَيِّرَ اللَّهُ یعنی ذبح کردہ شدہ برائے بتائے بسم غیر خدا
 چنانچہ در جاہلیت بسم اللات و العزی ذبح میکردند و در ترکیب تسمیہ آورده کہ
 تقدیم بسم اللہ بر فعل مقدر یعنی اَذْبَحْ فاندہ تخصیص میدہد بمعنی آنکہ خاصہ بسم
 خدا ذبح میکنم نہ بسم غیر خدا بخلاف رسم کفار کہ بوقت ذبح تخصیص میکردند
 بسم لات و العزی فقط و در تخصیص غیر را گنجائش نیست کہ موجب تحریم
 گردد و العلم عند اللہ.

وَمَا أَهْلٌ بِهِ لِّغَيْرِ اللَّهِ جَو تَفْسِيرِ

چوٿون:

جڏهن عرس ۽ يارهين جو طعام حلال ثابت ٿيو ته وَ مَا أَهْلٌ بِهِ لِّغَيْرِ اللَّهِ واري آيت سان هي طعام حرام نه ٿيندو. چو ته آيت هي ٿي ارشاد فرمائي ته ذبح ڪندڙ ذبح ڪرڻ جي وقت بسم الله نه چوي ۽ انهيءَ جاء تي ڪنهن مخلوق جو نالو وٺي ذبح ڪري. جيئن ته شيخ نور الحق دهلوي بخاري شريف جي شارح هن آيت جي معنيٰ ۾ بيان فرمايو آهي ته حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَ الدَّمَ وَ لَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أَهْلٌ بِهِ لِّغَيْرِ اللَّهِ يعني حرام ڪيل آهي توهان تي مردار ۽ رت وهندڙ (سِير جو) ۽ سور جو گوشت ۽ اها شيءِ جو الله تعاليٰ جي نالي سان ڪئي نه وٺي آهي ۽ تفسير مدارڪ ۾ آهي: يعني بُتَن جي لاءِ غير الله جي نالي سان ذبح ڪئي وڃي. جيئن ته دُور جاهليت ۾ لات ۽ عزى بتن جي نالي سان ذبح ڪندا هئا.

بسم الله جي ترڪيب ۾ آندل آهي ته ان جي آڏو اذْبُحُ فعل مقدر آهي. هاڻي بسم الله جي معنيٰ ٿي، الله جي نالي سان ذبح ٿو ڪيان. اها تخصيص معنيٰ ۾ هي فائدو ڏئي ٿي ته مان خاص الله تعاليٰ جي نالي سان ذبح ٿو ڪيان. غير الله جي نالي سان نه ٿو ڪيان، بخلاف ڪافرن جي رسم جي جو ذبح جي وقت فقط لات ۽ عزى بتن جي نالي تخصيص ڪندا آهن ۽ غير جي نالي جي تخصيص جي ڪا گنجائش نه آهي جو حرام جو سبب ٿيندو ۽ حقيقي علم الله تعاليٰ وٽ آهي.

المسئول الثالث:

بلفظ ندای پیغمبر علیه السلام و اولیاء کرام خواندن کمثل یا رسول الله و یا غوث، درست مشروع است و یا نادرست و مکروه و حرام است۔

المنقول:

معجم طبرانی در اوسط آورده و این حدیث نقل کرده اِذَا ارَادَ عَوْنًا لِّعِنِي شَخْصٍ رَاكَ مِمَّ يَطِيشُ اَيَّدُ و اراده طلب همراهی نماید فَلْيَقُلْ بِمَنْ تَسْتَعِينُ کہ بگويد يَا عِبَادَ اللَّهِ اَعِيْثُوْنِي۔ اے بندگان خدا همراهی کنید بمن يَا عِبَادَ اللَّهِ اَعِيْثُوْنِي اے بندگان خدا همراهی کنید بمن سه بار چنین طور بگويد تا مشکل آسان گردد ذکره فی حصن الحصین۔

مخفی نماند کہ این نداء برائے اعوان سلطنت باطنی است کہ مقرر بر تدبیرات ملکوت اند چنانچہ اعوان سلطنت ظاہری کہ متعینہ بر تدبیرات ملک اند و امرے کہ از جناب جل سلطانه شرف صدور می یابد بر طبق تدبیرات ملکوت تحت تدبیرات اعوان ملک ظہور می گیرد و ملوفی کہ بنداء می آید بحکم خدا اعوان ملکوت اعانت میکنند و اشیاء گم شدہ را ہم رد می نمایند چنانچہ معجم طبرانی و ابویعلیٰ موصلی و ابن سنی آورده کہ اِذَا انْفَلَتَتْ ذَاتُہُ فَلْيُنَادِ اَعِيْثُوْنِي يَا عِبَادَ اللَّهِ

يا رسول الله ﷺ ۽ يا غوث اعظم چوڻ

سوال ٽيون:

ندا جي لفظ سان پيغمبر ڪريم ﷺ يا اولياء ڪرام کي سڏڻ مثلاً يا رسول الله ۽ يا غوث چوڻ درست ۽ جائز آهي يا ناجائز مڪروه ۽ حرام آهي؟

جواب:

معجم طبراني اوسط ۾ هي حديث نقل ڪيل آهي ته اِذَا ارَادَ غَوْثًا يَعْنِي كُنْهَنَ كِي كَا مُشْكَلٍ پيش اچي ۽ مدد وٺڻ جو ارادو ڪري ته فَلْيَقُلْ بَهْتَرُ آهِي تَهْ هِيْثَنَ چوي يَا عِبَادَ اللَّهِ اَعِيْثُوْنِيْ اِي خُدا جا پناهان منهنجي مدد ڪيو يَا عِبَادَ اللَّهِ اَعِيْثُوْنِيْ اِي خُدا جا پناهان منهنجي مدد ڪيو. ٽي دفعا اهڙي طرح چوي تا جو سندس مشڪل آسان ٿئي. حصن الحصين ڪتاب ۾ اهو ذڪر آهي.

ظاهر هجي ته هي ندا سلطنت باطني جي مددگارن لاءِ آهي جو اهي افراد ملڪوتي تدبيرات تي مقرر آهن. جهڙي طرح سلطنت ظاهري جا مددگار ملڪي تدبيرات تي مقرر هوندا آهن ۽ ڪو به امر جو الله تعاليٰ جل سلطانہ کان صادر ٿيڻ جو شرف حاصل ٿو ڪري سو به ملڪوتي تدبيرات جي مطابق ملڪي مددگارن جي تدبيرات تحت ظهور ٿو وٺي.

تنهن ڪري جڏهن ڪو به ستايل سڏ ٿو ڪري ته الله تعاليٰ جي حڪم سان ملڪوتي مددگار سندس مدد ڪن ٿا ۽ ڪم ٿيل چيزون به موٽائين ٿا. جهڙي طرح معجم طبراني ۽ ابو يعلىٰ موصلي ۽ ابن سني آندو آهي ته اِذَا اُفْلَتَتْ ذَابَتْهُ فَلْيُنَادِ اَعِيْثُوْنِيْ يَا عِبَادَ اللَّهِ

یعنی چوں بگریزد و گم شود حیوان چار پائے کسے پس بہتر است کہ نداء کند بریں وجہ کہ ہر اہی کنید اہی بندگان خدا کا فی حصن الحصین۔

الغرض کہ مقصود از نداء طلب متوجہ شدن مخاطب است بسوئے نداء کنندہ و ایں نداء از روئے حقیقت بر حق تعالیٰ مجوز نیست ہر کہ توجہ او تعالیٰ جلا شانہ علی الدوام است اَیْتَمَّا تُولُوْا فَنَمَّ وَجْہُ اللّٰہِ (قرآن) چوں ایں جا حاجت طلبیدن توجہ نشدہ لاچار از روع مجاز بمعنی طلب اجابت باستعمال آوردہ کافی غایۃ التحقيق و ندائے از روع حقیقت برائے توجہ غائبی کہ مستمع بود یا حضری کہ غیر ملتفت باشد معین و مقرر است اما غائبے کہ از استماع نداء بعید است او از دوا امر خالی نباشد یا متحیری کہ مجرد برائے رفع تحیر بدون رعایت طلب حصول توجہ منادی بندا آید کا فی المدارک الْمُتَحَيِّرُ يَتَكَلَّمُ بِمَا يُفِيْدُ وَمَا لَا يُفِيْدُ یعنی مرد حیران کلامے گوید کہ فائدہ دہد یا نہد کہ از رعایت کلام سودمند و بے سود فارغ است یا شخصے کہ بطریق تجوز و استماع تشبہ دہد غائب را محاضر و بعید را بقرب و مقول را محسوس و جمادات و امثال آنرا بذوی الروح کہ ایں تشبہ کثیر الاستعمال در منقولات و معقولات ورود یافتہ واحدے مزاحم آن نشدہ یا حضور منادی بصورت مثالی یا عینی در مکشوف آید بار تقاع حجاب و ایں امر ثالث بدون کرامت صورت نہ بندد

يعني جڏهن ڪنهن جو چوپايو جانور ڪم ٿي وڃي ته بهتر آهي ته هن طرح چوي ته منهنجي مدد ڪيو اي ٻانهن الله تعاليٰ جا. جيئن حصن الحصين ڪتاب ۾ آهي.

الفرض ته ندا مان مقصود مخاطب جو ندا ڪندڙ جي طرف متوجہ ٿيڻ مطلوب آهي ۽ هي ندا حقيقت جي لحاظ سان الله تعاليٰ جي لاءِ جائز نه آهي ڇو ته الله تعاليٰ جل شانہ جي توجهہ هميشہ لاءِ آهي. (جهڙي طرح قرآن ڪريم ۾ آهي) جيڏانهن به توهان ڦرو اوڏانهن الله تعاليٰ جي توجهہ آهي. جڏهن ان جاء تي توجهہ طلب ڪرڻ جي ضرورت نه رهي ته پوءِ لاچار مجاز جي اعتبار سان (الله تعاليٰ کي ندا ڪرڻ) اجابت طلب ڪرڻ جي معنى ۾ استعمال ٿيل آهي. جهڙي طرح غايۃ التحقيق ۾ آهي. حقيقت ۾ ندا اهڙي غائب جي توجهہ چڪڻ لاءِ معين ۽ مقرر آهي جيڪو ٻڌندڙ هجي يا اهڙو حاضر جيڪو غير متوجہ هجي. باقي اهڙو غائب جيڪو ندا (سڏ) ٻڌڻ کان پري هجي ته اهو ٻن امڙن کان خالي نه آهي، هڪ يا ته اهڙو پريشان جيڪو رڳو پريشاني ختم ڪرڻ لاءِ بغير توجهہ طلب ڪرڻ جي ندا ڪري. جهڙي طرح تفسير مدارڪ ۾ آهي ته اَلْمُتَحَيِّرُ يَتَكَلَّمُ بِمَا يُفِيدُ وَمَا لَا يُفِيدُ يعني پريشان ماڻهو اهڙي ڳالهه ڪري ٿو جو فائدو ڏئي يا نه ڏئي، جو نفعي ۽ نقصان واري ڳالهه کان فارغ آهي.

يا اهڙو شخص جو بطور مجاز غائب کي حاضر سان، پري واري کي ويجهي واري سان، معقول کي محسوس سان ۽ جمادات ۽ ان جهڙين چيزن کي روح وارين شين سان تشبيهہ ڏئي جو هي تشبيهہ منقولات، معقولات ۾ گهڻي استعمال ٿيندي آهي. ڪنهن به ان جو انڪار نه ڪيو آهي. يا ندا ڪندڙ جو بطور ڪشف جسم مثالي يا عيني جي صورت سان بنا حجاب جي حاضر ٿيڻ، هي ٽين ڳالهه بغير ڪرامت نه ٿيندي آهي.

چنانچہ قول عمر رضی اللہ عنہ در مدینہ در اثنا لے خطبہ یا ساریۃ النجیل النجیل کہ اے ساریہ لازم شو بجبل بجبل کہ ساریہ بجگ در ملک یمن مشغول بود و این ندا بگوش او رسیدہ ہما وقت بکوہ پشت دادہ و فیروز شدہ ۔

و اما بدون این مواضع و رعایات مدار جواز نداء بر صیۃ اعتقاد است اعتقاد آن دارد کہ نداء من غائب را باستماع جل شانہ میرسد و آن نیز بر دو وجہ است یا بواسطت ملک یا بدون توسط احدے این قسم ندائے نیز جائز است و اما با اعتقاد آنکہ ندائے من مطلقاً بسمع منادی غائب میرسد اگرچہ بعید است غایۃ البعید این اعتقاد خلاف مشروع است و عین الحاد و العیاذ باللہ تعالیٰ و جملہ اہل اسلام از این اعتقاد اخیر بری انداننا بحکم نذرة و لا یحکم بالنذرة پس حکم بمجرد تحریم نداء علی الاطلاق ایضاً نادر است لانہ یسیء الظن بالمسلمین ۔

و السلام بندائے کہ در تشہد ورود یافتہ نیز بطریق انشاء بگوید نہ بطریق اخبار کافی الدر المختار پس بلفظ ندائے منبر علیہ الصلوٰۃ والسلام و اولیاء کرام را خواندن بر این وجوہ مشروع درست و مشروع است نہ محرم و مکروہ ۔

جهڙي طرح حضرت امير المؤمنين عمر فاروق رضي الله عنه جو مديني پاڪ ۾ خطبي ڏيڻ جي دوران چوڻ ته يا سَارِيَّةُ الْجَبَلُ الْجَبَلُ يعني اي ساري جبل کي لازم وٺ، جبل کي لازم وٺ. جو حضرت ساري يمن ملڪ ۾ جنگ ۾ مشغول هو ۽ هي ندا (سڏ) سندن ڪن تي پهتو. انهيءَ مهل پاڻ جبل کي پُٺ ڏنائون ۽ فتح حاصل ڪيائون.

۽ (پيو) باقي سواءِ هنن جاين ۽ رعايتن جي ندا جي جواز جو مدار اعتقاد جي صحت تي آهي. اعتقاد اهو رکڻ گهرجي ته منهنجي نداء غائب کي الله تعاليٰ جل شانہ جي ٻڌائڻ سان پهچي ٿي - ۽ اهو پڻ ٻن وجهن تي آهي يا ته ملائڪ جي واسطي سان يا بغير ڪنهن واسطي جي - نداء جو هي قسم پڻ جائز آهي. پر اهو اعتقاد رکڻ ته منهنجي نداء منادي غائب تائين مطلقاً ٻڌڻ ۾ اچي ٿي جيتوڻيڪ اهو ڪيترو به پري هجي ته اهو اعتقاد ناجائز ۽ عين الحاد آهي. الله تعاليٰ جي پناه - ۽ سڀ ئي اهل اسلام هن پوئين اعتقاد کان بري آهن. پر ڪو جاهل شاذ و نادر اهڙو اعتقاد رکي ته اهڙي تي الحاد جو حڪم نه لڳايو ويندو. (مفهوم) ته پوءِ سڪڻي نداء تي علي الاطلاق تحریم جو حڪم به نادر آهي. ڇو ته مسلمانن ۾ برو گمان نٿو چڱو نه آهي.

۽ تشهد (التحيات) ۾ جيڪو سلام وارد ٿيل آهي سو بطريق انشاء جي چوي اخبار جي طريقي سان نه (يعني جڏهن السلام عليک ايها النبي ورحمة الله و برکاته جا لفظ چوي ته اهو خيال ڪري ته مان روبرو نبي ڪريم ﷺ جن کي سلام پيش ڪري رهيو آهيان) جهڙي طرح در مختار ۾ آهي. پوءِ پيغمبر ڪريم عليه الصلوة و السلام ۽ اولياء ڪرام کي لفظ نداء سان سڏڻ انهن جائز وجهن سان درست ۽ جائز آهي، حرام ۽ مکروه نه آهي.

المسئول الرابع:

استمداد باولیاء کرام و انبیاء خواستن برائے حاجت روائی درست و مشروع است یا بدعت و مکروه و حرام است و قائل آل کافر باشند یا چه طور؟

المنقول:

مشروعیت استمداد در ضمن منقول ثالث معلوم شد و مشروعاً آنکه در شرح مقاصد آورده که ظاهر از قواعد اسلام آست که روح را بعد از مفارقت جسد ادراکات جزئیات متجدده و اطلاع ببعض جزئیات احوال احیاء می شود خصوصاً که میان میت و مردمان احیاء در دار دنیا شناسائی باشد ازین سبب بزیارت قبور و استعانت بارواح انیار و او که اهل برزخ اند نفع تمامی میرسد بابت حصول خیرات و رفع بلیات اتنی و در بیاض واحدی آورده که امام شافعی فرموده قبر موسی کاظم تریاق مجرب است برائے اجابت دعاء و شیخ عبدالحق دهلوی در لمعات شرح مشکوٰۃ آورده که پیدا شده اند درین زمانه یک فرقه که منکر استمداد و استعانة از اولیاء الله تعالى میباشد و نمیدانند که اولیاء الله تعالى ازین دار فانی بدار جاودانی رسیده اند هُم أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لَکِنْ لَا يَشْعُرُونَ یعنی زنده میباشد اولیاء کرام در حضور پروردگار خود لیکن این فرقه منکران نمی دانند زندگانی باقیه اوشانرا

نبين ۽ ولين کان مدد وٺڻ

چوٿون سوال:

اولياءِ ڪرام ۽ انبياءِ عظام کان حاجت روائي لاءِ مدد وٺڻ درست ۽ جائز آهي يا بدعت، مڪروه ۽ حرام آهي ۽ ان جو قائل ڪافر ٿيو يا ڇا؟

جواب:

مدد وٺڻ جو جواز ٽئين نمبر سوال واري جواب جي ضمن ۾ معلوم ٿيو. مزيد تشريح هي آهي ته شرح مقاصد ۾ آهي ته اسلامي قاعدن مان هي ظاهر آهي ته روح جو جسم مان نڪرڻ کان بعد کيس ڪن نين ڳالهين جو ادراڪ ۽ ڪجهه جيئن جي احوال جو اطلاع حاصل ٿئي ٿو. خاص طرح جو ميت ۽ جيئن ماڻهن جي دنيا ۾ پاڻ ۾ ڄاڻڻ، سڃاڻڻ رهي هجي. انهيءَ سبب ڪري قبرن جي زيارت ۽ نيڪن جي روحن کان مدد وٺڻ سان اهي جيڪي اهل برزخ آهن (انهن سان) پلاين جي حاصل ٿيڻ ۽ مصيبتن جي ٽرڻ بابت پورو پورو فائدو پهچي ٿو. انتهائى ۽ بياض واحديءَ ۾ آهي ته امام شافعي عليه الرحمة فرمايو ته سيدنا موسى ڪاظم عليه السلام جن جي مزار دعا جي مقبوليت لاءِ تريقا مجرب آهي ۽ شيخ عبد الحق (محدث) دهلوي (عليه الرحمة) لمعات شرح مشڪوة ۾ آندو آهي ته هن زماني ۾ هڪ فرقو پيدا ٿيو آهي جيڪو الله تعالى جي ولين کان مدد وٺڻ جو منڪر آهي. ٿڌا ڄاڻن ته الله تعالى جا وليءَ سڳورا هن فاني جهان کان هميشه واري جهان ۾ پهتل آهن. هُمْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ يعني اولياءِ ڪرام پنهنجي پروردگار (جل شانہ) جي حضور زنده رهن ٿا ليڪن هي منڪر فرقہ (وارا) سندن هميشه واري حياتي کي نه ٿا ڄاڻن.

و فرقه کہ دریں زمانہ پیدا شدہ اند مشرک میگویند متوجہان اولیاء را و میگویند کہ متوجہان اولیاء کرام کَعْبَدَةُ الْأَصْنَامِ اند یعنی مثل پرستندگان بتاوند و میگویند آنچه میگویند وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ نیست آن فرقه را بلیں معنی دانستی اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ نیستند آن فرقه مگر کہ قیاسائے میکنند باطل و خیالائے می پرزند باطل انتہی کلام الشیخ۔

مؤلف میگوید عجب است از منکران استمداد اولیاء اللہ تعالیٰ و مقرران مجواز استمداد از زندگانی در دار دنیا چه مسلم و چه کافرا عوان سلطنت ظاہری برائے مطالب دنیا بالوف عجز و انکسار استمدادی طلبند و یقین است کہ بدون صدور حکم الہی از ایشان گوہر مقصود بدست نمی رسد مگر اولیاء متوفی را کہ بقرب حاکم حقیقی مخصوص اند و اعوان سلطنت باطنی بیابند از زندگان ایں جهان عاجز میدانند باوجودیکہ مدار ظاہر بر باطن است مثلاً فعلے یا قولے کہ در باطن وجود نپذیرد در ظاہر کجا ظہور گیرد و درخت ظاہرے را اگر مدد از نیمائے باطنی نباشد چه طور بطراوت و تازگی اَنَا فَاَنَّا انتہائے آں حصول انجامد۔ و اگر اہل وفات از اعمال ظاہری کہ متعلق با بدن است انقطاع یافتند باعمال باطنی کہ متعلق با روح است هنوز انتفاع دارند اگر چنان نہ بودے و واسطہ وصول منقطع بودے بولد صالح و انواع وقف و تعلم علوم

۽ جيڪو هن زماني ۾ فرقو پيدا ٿيو آهي سو اولياءِ ڪرام جي طرف متوجه ٿيندڙ کي مشرڪ چون ٿا. چون ٿا ته اولياءِ ڪرام جي طرف متوجه ٿيندڙ كَعْبِدَةُ الْأَصْنَامِ آهن. يعني بتن جي پوڄارين وانگر آهن ۽ گهڻو ڪجهه چون ٿا. وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِنَ فِرْقِي كِي هِنَ مَعْنٰى جِي ڪاڄاڻ نه آهي. اِنَ هُمُ إِلَّا يَخْرُصُونَ اهو فرقو رڳو باطل قياس ۽ بيڪار خيال پڄاڻن ٿا. پورو ٿيو شيخ (محقق) جو ڪلام.

مؤلف ٿو چوي ته اولياءِ الله تعالى کان مدد وٺڻ جي منڪرن تي عجب آهي حالانڪ اهي ظاهري دنيا وارن زندهن کان مدد وٺڻ جي جواز جا اقرار ڪري آهن. توڙي جو مسلمان هجن يا ڪافر جيڪي سلطنت ظاهري جا مددگار آهن. (انهن کان) دنيا جي مطلب لاءِ انتهائي عجز ۽ انڪسار سان مدد وٺڻ ٿا ۽ يقين آهي ته الله تعالى جي حڪم ملڻ کان سواءِ مقصود موتي هٿ نه ٿو اچي - مگر وصال پاتل اولياءِ ڪرام کي جيڪي حقيقي حاڪم (جل شانہ) جي قرب سان خاص آهن ۽ سلطنت باطني جا مددگار هوندا آهن. کين هن جهان جا زنده (ماتھو) عاجز ٿا سمجهن باوجوديڪ ظاهر جو دارومدار باطن تي آهي. مثلاً: ڪو فعل يا ڪو قول جو باطن ۾ وجود نه وٺي ته ظاهر ۾ ڪٿان ظهور وٺندو ظاهري وٺ کي جيڪڏهن باطني پاڻن جي مدد نه هجي ته آخر هڪدم ان جي توانائي تازگي ڪيئن ايندي.

جيڪڏهن اهل وفات ظاهري عملن کان جيڪي جسمن سان تعلق رکندڙ آهن (انهن کان) منقطع آهن (ليڪن) باطني عملن کان جيڪي ارواح سان تعلق رکندڙ آهن. (انهن مان) هاڻي به فائدو وٺن ٿا. جيڪڏهن ائين نه هجي ها ۽ وصول جو واسطو منقطع هجي ها ته صالح اولاد ۽ وقفن جي قسم ۽ علمن جي تعليم.

بعد از موت منافع این اعمال جاریہ بدیشان نرسیدے و رسیدن این منافع بصحاح حدیث ثبوت یافتہ بدیں سبب انکار مفسران مدفوع است چوں ملک و ملکوت بقبضہ قدرت است اگر منافع ملکوت، ملک رساند چه عجب و منافع ملکوت، ملک رساند چه عبرت است لهذا استدلال باولیاء کرام و انبیاء خواستن درست و مشروع است و محرم این استدلال محروم۔ و العلم عند اللہ تعالیٰ۔

جهڙن اعمال جاري جو موت کان بعد انهن کي فائدو (ثواب) نه پهچي ها
 ۽ هنن ثوابن جو پهچڻ صحيح حديثن مان ثابت آهي. انهيءَ سبب
 ڪري منڪرن جو انڪار دفع ڪيل آهي. جڏهن ملڪ ۽
 ملڪوت قدرت جي قبضي ۾ آهي. پوءِ جيڪڏهن ملڪ کي
 ملڪوت مان فائدو پهچائي ته ڪهڙو عجب. ۽ ملڪوت کي ملڪ
 مان فائدو پهچائي ته ڪهڙي عبرت آهي. تنهن ڪري اولياءِ ڪرام ۽
 انبياءِ سڳورن کان مدد وٺڻ درست ۽ شرعاً جائز آهي. ۽ هن مدد وٺڻ کي
 حرام سمجهڻ وارو پاڻ محروم آهي - ۽ وڌيڪ علم الله تعاليٰ وٽ
 آهي.

المسئول الخامس:

ورد یا شیخ عبدالقادر جیلانی شیناً لله ویا غوث مددی خواندن درست و
مباح و یا نادرست و مکروه و حرام؟
المنقول:

مراد این مسئول جواز ندائے واستمداد است و آن در منقول مسئول
ثالث و رابع وضوح یافته حاجت بتطویل نیست آنجا که کس است یک حرف
بس است۔

المسئول السادس:

شفاعت برائے حضرت رسول اکرم ﷺ بروز محشر ثابت است یا نہ
واذن شفاعت در دنیا حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام شدہ است یا نہ اگر حضرت
ﷺ برائے شفاعت مخصوص شدہ اند پس معنی ایں آیت کریمہ چہ می شود۔ مَنْ
ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا يَأْذَنُ۔ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَذْنِهِ۔ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ
عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ۔ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ؟

يَا شَيْخَ عَبْدِ الْقَادِرِ جِيلَانِي شَيْئًا لِلَّهِ وَظِيْفُو پڙهڻ

سوال پنجون:

”يَا شَيْخَ عَبْدِ الْقَادِرِ جِيلَانِي شَيْئًا لِلَّهِ“ وظيفو پڙهڻ درست ۽ مباح آهي يا نادرست ۽ مکروه ۽ حرام؟

جواب:

هن سوال مان مراد نداء ۽ مدد وٺڻ آهي ۽ اهو سوال نمبر ٽئين ۽ چوٿين جي جواب ۾ وضاحت سان بيان ڪيل آهي. ڏيکھ جي ضرورت نه آهي، عاقل کي اشارو ئي ڪافي آهي.

رسول اڪرم ﷺ جن کي شفاعت جو اذن دنيا ۾ ئي حاصل آهي

سوال چهون:

حضرت رسول ڪريم ﷺ لاءِ شفاعت محشر جي ڏينهن ثابت آهي يا نه. ۽ شفاعت جو اذن حضور اڪرم عليه الصلوٰه و السلام جن کي دنيا ۾ ئي حاصل آهي يا نه؟

جيڪڏهن پاڻ سڳورن ﷺ لاءِ شفاعت خاص ڪيل آهي ته پوءِ هن آيت ڪريم جي معنيٰ ڇا ٿي ٿئي. (ترجمو) ڪير آهي جو هن وٽ شفاعت ڪري پر ان جي اجازت سان، (ٻين آيت جو ترجمو) ڪو به شفاعت ڪرڻ وارو نه آهي، پر هن جي اجازت کان بعد. (ٽين آيت جو ترجمو) ۽ شفاعت فائدو نه ڏيندي، پر ان لاءِ جنهن لاءِ هن اجازت ڏني. (چوٿين آيت جو ترجمو) ۽ شفاعت نه ڪندا پر ان جي واسطي جنهن کي اهو پسند فرمائي، ۽ اهي ان جي خوف کان ڊڄي رهيا آهن.

المنقول:

شفاعت مشتق از شفع است یعنی جفت و اینجا مراد از آل جفت شدن
 دیگرے برائے یاری و آل بر دو قسم است برائے حصول نجات یا وصول
 درجات و شفاعت عند اللہ بدون تضرع و دعائے صورت نہ بند و آنحضرت
 ﷺ ہمیں شفاعت علی العموم در دنیا ماذون اند بلکہ مامور و دلیل آن آیہ کریمہ
 فَأَعْلَمُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لَذَنبِكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثَابِتٌ اسْتِغْفَارُكَ
 آمرزش خواہی مومنان عین شفاعت و یاری دادن و شفاعت کفار و منافقان
 نابکار غیر ماذون است کہ آیہ قرآن اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ
 سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ بر عدم اذن برہان صادق است کہ شفاعت و
 یاری باستغفار در حق منافقان مقبول نشدہ اگر ماذون بودے مقبول شدے چوں
 معلوم شد کہ آل سرور ﷺ بشفاعت و یاری مومنان ماذون اند و بشفاعت
 کفار و منافقان غیر ماذون پس آیہ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ آیات دیگر
 فائدہ تمہید شدید می دہند برائے کہے کہ مرتکب شفاعت کفار فجار گردد و اگر
 ارتکاب کند موجب منفعت نشود۔

جواب:

”شفاعت“ مشتق (نڪتل) آهي ”شفع“ مان، جنهن جي معنيٰ آهي ”ٻڌي“ (يا جوڙو). هتي ان مان مراد آهي ٻئي سان مددگاري لاءِ ٻڌي ڪرڻ ۽ اها ٻن قسمن تي آهي. (1) چوڻڪاري جي حصول لاءِ (2) اعلى درجات جي وصول لاءِ ۽ الله تعالى وٽ شفاعت بغير عاجزي ۽ دعاء جي ٻي صورت نه ٿي ٿئي ۽ پاڻ ڪريم ﷺ جن کي انهيءَ شفاعت جو علي العموم دنيا ۾ ئي اجازت بلڪه ارشاد مليل آهي ۽ دليل هي آيت ڪريم آهي. (ترجمو) پوءِ ڄاڻي ڇڏ ته الله کان سواءِ ڪنهن جي بندگي نه آهي ۽ اِي محبوب پنهنجي خاصن ۽ عام مسلمان مردن ۽ عورتن جي گناهن جي معافي ڪهر.

ثابت آهي ته مؤمن لاءِ بخشش گهرڻ عين شفاعت ۽ مدد ڏيڻ آهي ۽ ڪافرن ۽ منافقن ناڪارن جي شفاعت غير ماذون آهي (يعني انهن جي باري ۾ کين شفاعت جو اذن نه آهي) جو قرآن جي آيت (ترجمو) انهن لاءِ بخشش گهرين يا نه گهرين، جيتوڻيڪ ستر پيرا گهرين پوءِ به الله تعالى کين هرگز نه بخشيندو. (ها آيت) عدم اذن تي برهان صادق آهي جو منافقن جي باري ۾ بخشش گهرڻ سان شفاعت ۽ مدد ڪرڻ قبول ٿيل نه آهي.

جيڪڏهن (پاڻ سڳورا ﷺ جن انهن جي شفاعت ڪرڻ جي بابت) ماذون هجن ها ته (شفاعت) قبول ٿئي ها.

جڏهن معلوم ٿيو ته پاڻ ڪريم ﷺ جن مؤمنن جي شفاعت ۽ مدد ڪرڻ جا ماذون آهن ۽ ڪافرن ۽ منافقن جي شفاعت ڪرڻ بابت غير ماذون ته پوءِ آيت مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۽ ٻيون آيتون سخت تهديد (چينپ) جو فائدو ڏين ٿيون اهڙي شخص لاءِ جو ڪافرن ۽ فاجرن (يعني منافقن) جي شفاعت جو مرتڪب ٿئي. جيڪڏهن انهن لاءِ شفاعت ڪري به ته ڪو به فائدو نه ٿيندو.

و مخفی نماند کہ نزولِ ایس آیات صریحِ رداست برائے دعائے کفار کہ بدعویٰ
 ہو، لاءِ شفعائنا عند اللہ زعم باطل نمودند چوں ایس مقدمہ تمسید یافتہ پس تصریح
 شفاعت آنحضرت ﷺ برائے مؤمنان دنیا و عقبیٰ بنصوص احادیث ثبوت
 گرفتہ مروی است از ابی حمزہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ آنحضرت ﷺ در نماز جنازہ
 ایس دعاء خواندند اللهم انت رہا و انت خلقتها و انت هدیتهما الی الاسلام و انت
 قبضت روحها و انت اعلم بسرھا و علانیتهما جننا شفعاء فاعفر لہ. رواہ ابو
 داؤد یعنی آنحضرت ﷺ در دعاء جنازہ خواندہ کہ آمدہ ایم شفاعت خواہ و یاری
 دہندہ ایس میت بدعائے مغفرت و ایس صریح شفاعت مبنی بر اذن است و
 بدونِ اذن کدام را طاقت کہ مقصدی ایس امر گردد۔ و مشکوٰۃ شریف در باب سجود
 الشکر آورده مروی از سعد بن ابی وقاص کہ بیرون آمدیم برفاقت رسول اللہ ﷺ
 از مکہ معظمہ بسوائے مدینہ منورہ چوں قریب شدیم بموضع غزو آء کہ میان مکہ و
 مدینہ است نزول فرمود آنحضرت ﷺ پس دست مبارک برداشت و دعاء
 خواست یک ساعت بعد ازاں بسجود رفت مدت دراز بعد ازاں برخاست و
 دست برداشت بعدہ بسجود رفت مدت دراز بعد ازاں برخاست و دست
 برداشت بعدہ بسجود رفت مدت دراز یعنی سہ بار دعا خواستند بعد از ہر بار سجدہ کردند

۽ مخفي نه هجي ته هنن آيتن جو نزول ڪافرن جي دعاء لاء صريح رد آهي جو انهن پنهنجي باطل گمان ۾ دعوى ڪئي ته الله تعالى وٽ هي (بُت) اسان جي شفاعت ڪرڻ وارا آهن. جڏهن هن مقدمي تمهيدي صورت ورتي ته پوء پاڻ ڪريم ﷺ جن جي شفاعت جي تصريح مؤمنن لاء دنيا ۽ آخرت ۾ حديثن جي نص سان ثبوت ورتل آهي.

حضرت ابوهريره ؓ کان روايت آهي ته پاڻ ڪريم ﷺ جن هڪ نماز جنازه ۾ هي دعا گهرڻ فرمايائون. (ترجمه) اي الله منهنجا تون هن جو پالڻهار آهين ۽ تون هن کي پيدا فرمايو آهي ۽ تون ئي هن کي اسلام جي طرف هدايت ڏني آهي ۽ تون ئي هن جو روح قبض فرمايو آهي ۽ تون هن جي ڪجهه ۽ ظاهر کي ڄاڻي ٿو. اسان شفيع بڻجي آيا آهيون. هاڻي تون کيس بخش فرما. ان حديث کي ابو داؤد روايت ڪيو آهي.

يعني پاڻ سڳورن ﷺ جن جنازه نماز ۾ دعا گهري ته اسان هن ميت لاء دعاء مغفرت سان شفاعت گهرندڙ ۽ مدد ڏيندڙ ٿي آيا آهيون ۽ هي صريح شفاعت ڪرڻ اذن تي مبني آهي ۽ بغير اذن جي ڪنهن کي طاقت آهي جو هن ڪم جي پيش ڪري ڪري سگهي؟ ۽ مشڪوه

شريف: باب سجود الشڪر ۾ آهي. حضرت سعد بن ابى وقاص ؓ کان روايت آهي ته اسان حضور اڪرم ﷺ جن جي رفاقت ۾ مڪه معظمه کان مدينه منوره جي طرف آياسين. جڏهن غروراء واري جڳهه کي ويجهو آياسين جيڪا مڪي ۽ مديني جي وچ تي آهي. پاڻ سڳورن ﷺ جن (اتي) نزول فرمايو. پوء هٿ مبارڪ ڪنيائون ۽ ڪجهه دير دعا گهرڻ کان بعد سجده ۾ ويا. گهڻي دير کان بعد مٿي اُٿي هٿ ڪنيائون. وري ڊگهي سجده ۾ ويا. مٿي اُٿي هٿ ڪنيائون. ان بعد وري گهڻي دير لاء سجده ۾ ويا. يعني ٽي دفعا دعا گهرائون ۽ هر دفعي کان بعد سجدو ڪيائون.

بعده فرمودند اِنِّی سَأَلْتُ رَبِّی وَ شَفَعْتُ لِمَنْتَنِ یعنی دعا خواستم از پروردگار خود و شفاعت کردم برائے امت خود که جفت جمیع امت خود یاری در محشر بمواضع هولناک باشم چنانچه موضع محاسب و میزان و مجاورۃ صراط و نحو ذالک پس دادہ مرا خدائے تعالیٰ سیوم حصہ امت نہ کہ باو شاں یاری دہم در موضع خوف پس سجدہ کردم پروردگار خود را از روئے شکرانہ پس دویم بار سر برداشتہ دعائے خواستم برائے امت خود پس دادہ مرا سیوم حصہ امت دیگر من پس سجدہ شکرانہ بجا آوردم باز سوال کردم سیوم بار برائے امت خود پس دادہ مرا سیوم حصہ اخیر امت من باز سجدہ کردم بر تمامیت حصول مدعا این حدیث نیز دلیل است بر شفاعت خواہی آنحضرت ﷺ در دنیا برائے امت و قبولیت آن۔ و ازین حدیث معلوم شدہ کہ منشور اذن شفاعت این امت در دنیا بطفرائے قبولیت توقع یافتہ کہ این امت روز محشر برائے اجرائے شفاعت آنحضرت ﷺ رجوع آرند و امم سابقہ اولاً رجوع آنحضرت آدم تا آنحضرت عیسیٰ علیہم السلام آرند ہم انبیاء و رسل متصدی این امر نشوند و امم را رجوع بسرور کائنات دہند کہ فتح باب شفاعت از آنحضرت ﷺ وقوع یابد و بطفیل آنحضرت ﷺ انبیاء و رسل و اولیاء و علماء در میدان شفاعت مسابقہ نمایند۔

ان کان بعد فرمايائون ته اِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي وَ شَفَعْتُ لَأُمَّتِي يعني: پنهنجي پالڻهار کان دعا گهريم ۽ پنهنجي امت لاءِ شفاعت ڪيم جو پنهنجي سموري امت سان محشر جي هولناڪ جاين تي مدد ڪندي گذ هجان. جيئن حساب جي جاءِ ۽ ميزان ۽ پل صراط ۽ اهڙيون ٻيون جايون. پوءِ الله تعاليٰ مون کي ٽيون حصو امت جو ڏنو ته انهن کي خوف واري جاءِ تي مدد ڏيان پوءِ پنهنجي پالڻهار کي شڪرائي جو سجدو ڪيم. وري ٻيون ڀيرو مٿو مٿي کڻي پنهنجي امت لاءِ دعا گهريم ته مون کي منهنجي امت جو ٽيون حصو ٻيو به عطا فرمايائين. پوءِ سجدو ڪري شڪرانو بجا آندم. وري ٽيون ڀيرو پنهنجي امت لاءِ سوال ڪيم. پوءِ مونکي منهنجي امت جو آخري حصو به عطا فرمايائين. وري پوري آرزو حاصل ٿيڻ تي سجدو ڪيم.

هي حديث پڻ پاڻ ڪريم ﷺ جن جو دنيا ۾ امت لاءِ شفاعت گهرڻ ۽ قبول پوڻ تي دليل آهي. ۽ هن حديث مان معلوم ٿيو ته هن امت جي شفاعت جي اذن جو منشور دنيا ۾ ئي قبوليت جي اميد رکي ٿو، جو هي امت قيامت جي ڏينهن شفاعت جاري ڪرڻ لاءِ پاڻ سڳورن ﷺ جن جي طرف ئي رجوع ڪندي ۽ اڳيون امتون پهريان حضرت آدم عليه السلام کان وٺي حضرت عيسيٰ عليه السلام تائين رجوع ڪنديون. نبي ۽ رسول پڻ هن ڪم جي اڳرائي نه ڪندا. ۽ (پنهنجن) امتين کي سرور ڪائنات ﷺ جي طرف رجوع ڪندا. جو شفاعت جو دروازو پاڻ سڳورن ﷺ جن کان ئي کليو ۽ حضور اڪرم ﷺ جن جي طفيل انبياءِ رسول، اولياءِ ۽ علماءِ ميدان شفاعت ۾ مسابقت ڪندا.

شعر

نماند بعصیاں کے درگرو

کہ دارد چنین سید پیشرو

بعد از رجوع امم سابقہ آنحضرت ﷺ امتی امتی گویند گواہی می دہد بر شفاعت
خواہی امم سابقہ کہ اوشانرا منسوب بجاہ خود فرمودند و این خیر الامم در دنیا
بقبولیت شفاعت حضرت ﷺ مبشر اند مگر بشفاعت رفع درجات امیدوارند۔ و
الحمد لله علی ذالک۔

(شيخ سعدي عليه الرحمة فرمايو):

”ڪو به (مسلمان) ماڻهو ڪنهن جي سبب جهنم
۾ قيد نه ٿيندو جو ههڙو سردار اڳواڻ رکي.“
اڳين امتن جي رجوع ڪرڻ کان بعد پاڻ سڳورا عليه السلام جن ”امتي امتي“
چوندا (اهو فرمان) اڳين امتن جي شفاعت ڪرڻ تي شاهدي ٿو ڏئي جو
انهن کي (پاڻ عليه الصلوة والسلام ”امتي امتي“ جي خطاب سان نوازي)
پنهنجي طرف منسوب فرمايو اٿن. ۽ (هي) ڀلي امت دنيا ۾ ئي حضور
اڪرم عليه السلام جن جي شفاعت جي قبوليت سان بشارت ڏنل آهي مگر
(قيامت ۾) بلندي درجات جي شفاعت ۾ اميدوار آهي. ۽ ان تي تمام
تعريفون الله تعالى لاءِ آهن.

المسئول السابع:

چار مذہب اہل سنت و جماعہ یعنی حضرت امام اعظم و امام مالک و امام شافعی و امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم برحق و ثابت اند یا نہ اگر برحق و ثابت اند ہر کسے کہ انہیں مذاہب انکار دارد و قبول نکند برائے او چہ حکم است و عمل بر علم فقہ نمودن درست و مشروع و یا بدعت و نادرست است ہر کسیکہ از علم فقہ انکار دارد برائے او چہ حکم باید کرد و ثبوت چار مذاہب و علم فقہ بدلیل صحیحہ و قویہ مشروعاً بیان بفرمایند؟

المنقول:

پہل ہر مؤمن مامور باتباع سنت آنسرور ﷺ است و اتباع سنت بدون اقتداء صحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم صورت نہ بند پس کمال آن بی کمال افتقاء اخبار و آثار و معرفت صحت و سقم و ماسخ و منسوخ و احوال رواۃ و نحو ذالک کہ بدون آن بدال راہے محصول نہ میوند و واحدے از فقہاء و علماء الی حال بفوقیت اجتہاد مطلق نرسیدہ چنانچہ ائمہ مذاہب اربعہ رسید اند کہ بتاسیس قواعد اصول و استنباط احکام فروع از ادلہ اربعہ یعنی کتاب اللہ و سنت رسول اللہ ﷺ و اجماع و قیاس متفرد زمانہ شدند

تقليد جو بيان

سوال ستون:

چار مذهب اهل سنت و جماعت جا يعني حضرت امام اعظم، امام مالڪ، امام شافعي ۽ امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم برحق ۽ ثابت آهن يا نه؟

جيڪڏهن برحق ۽ ثابت آهن ته جيڪو شخص انهن مذهبن کان انڪار ڪري ۽ قبول نه ڪري ته ان لاءِ ڪهڙو حڪم آهي؟ ۽ علم فقہ تي عمل ڪرڻ صحيح ۽ جائز يا بدعت ۽ ناجائز آهي؟ جيڪو علم فقہ جو انڪار ڪري ان جو ڇا حڪم آهي؟ ۽ چئن مذهبن ۽ علم فقہ جو ڪو ثبوت صحيح ۽ مضبوط دليل سان کولي بيان فرمايو؟

جواب:

جڏهن هر ايمان واري کي سرورِ ڪائنات ﷺ جن جي سنت تي عمل ڪرڻ جو حڪم آهي ۽ سنت تي عمل صحابہ ڪرام رضي اللہ تعالیٰ عنہم جي اقتدا ڪرڻ کان سواءِ نه ٿو ٿئي. پوءِ اهو ڪمال، اخبار و آثار جي پوري طرح پيروي ڪرڻ - صحيح ۽ ضعیف، ناسخ ۽ منسوخ (حديث) ۽ راوين جي احوال ۽ اهڙا ٻيا مثال جي ڄاڻ کان سواءِ هي رستو (سنت جو) حاصل نه ٿو ٿي سگهي. ۽ ڪو به فقهاء ۽ علماء مان مطلق اجتهاد جي اعلى درجي تي ائين نه پهتو آهي جيئن (اهي) چئن مذهبن جا امام پهتا آهن. يعني قرآن ڪريم، سنت رسول الله ﷺ، اجماع امت ۽ قياس مان اصولي قاعدا ۽ فرعي احڪام استنباط ڪرڻ جي بنياد رکڻ سان يگانہءَ زمانہ ٿيا آهن.

و این طبقه اولی است از طبقات سبعة تتمه شش طبقات قوت تا سیزده قواعد از ادله اربعه نداشتند۔ بعضی مجتهد در مذهب شدند که احکام را از ادله اربعه مطابق قواعد مذهب استخراج نمودند و بعضی اعتقاد در مسائل غیر مروی از امام بکار بردند باقی چهار طبقه اهل تقلید شدند که قوت اعتقاد نداشتند بعضی از آن تخریج مسائل و بعضی اصحاب ترجیح و بعضی اهل تمیز و بقیه ایشان بدرجه تمیز هم نرسیدند بدون جمع روایت دیگر ندیدند کافی تحفه الاخیار چهل فوقیت رتبه ائمہ اربعه بوضوح پیوست بر اهل اسلام خاص و عام اقتداء ایشان واجب گردیده باقتضای حدیث یوم القوم اعلمهم بالسنة که اقتضاء ائمہ اربعه عین اقتداء بصحابه است رضی اللہ تعالی عنہم و این اقتداء عین اتباع است بحمد رسول اللہ ﷺ لان الموصل الی الموصل الی الشیء موصل الی ذالک الشیء۔ مدارک در تفسیر آیه و السابقون الاولون من المهاجرین و الانصار و الذین اتبعوهم باحسان آورده که هم الذین اتبعوهم بالایمان و الطاعة الی یوم القیامة۔ یعنی تابعان صحابه کرام کسانی اند که متابعت صحابه ایمان و فرمان برداری نمایند تا روز قیامت پس متابعت اتم بدون تقلید مجتهدان مذهب متعذر است که بدون تقلید ایشان نقصان لاچار است که احدی بدرجه اعتقاد ایشان نرسیده

۽ هي (فقهاء جي) ستن طبقن مان پهرين طبقي وارا آهن باقي ڇهه طبقا
 ادله اربع مان قواعدن جي بنياد رکڻ جي قوت نه ٿا رکن. ڪي مجتهد
 مذهب ۾ ٿيا جو ان مذهب جي قواعدن مطابق ادله اربع مان احڪام
 ڪڍيا ۽ ڪي مجتهد مسائل ۾ ٿيا جو اهي مسائل (مذهب جي) امام
 کان روايت ڪيل نه هئا. باقي چار طبقه تقليد وارا ٿيا جو اجتهاد جي
 طاقت نه رکيائون. ڪي انهن مان تخريج مسائل ڪي اصحاب ترجيح
 ته ڪي اهل تمميز ٿيا - ۽ باقي انهن مان تمميز جي درجي تي به نه پهتا
 رڳو روايتن کڏ ڪرڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڏنائون. جيئن تحفة
 الاختيار ۾ آهي: جڏهن (مذهبن جي چئن امامن) جو بلند مرتبو چڱي
 طرح ظاهر ٿيو ته پوءِ عام ۽ خاص مسلمانن تي هن حديث جي اقتضاء
 سان سندن پيروي واجب ٿي ته (حديث) قوم جو امام اهو ٿئي جيڪو
 سنت کي وڌيڪ ڄاڻڻ وارو آهي - جو اقتضاء ائم اربع جي عين اقتداء
 صحابه ڪرام رضي الله تعالى عنهم جي آهي ۽ اها اقتداء عين اتباع
 نبي ڪريم ﷺ جن جي آهي. ڇو ته ڪنهن شيء جي موصل تائين
 پهچڻ ان شيء تائين پهچڻ هوندو آهي. تفسير مدارڪ ۾ و السابقون
 الاولون من المهاجرين و الانصار و الذين اتبعوهم باحسان واري
 آيت جي تفسير ۾ آهي ته هم الذين اتبعوهم بالايمان و الطاعة الى
 يوم القيامة يعني صحابه ڪرام جا تابع اهي شخص آهن جيڪي
 ايمان ۽ فرمانبرداري ۾ سندن متابعت قيامت تائين ڪن. (اهو تابعدارن
 جو سلسلو هلندو رهندو) تنهن ڪري پوري پوري تابعداري مذهب
 جي مجتهدن جي تقليد ڪرڻ کان سواءِ ڏکي آهي جو ڪو به انهن
 جي اجتهاد جي درجي تي نه پهتو آهي.

واقطاب عالم کہ اعلم زمان بودند ربقة تقلید مذاہب از گردن نکشیدند و بقرب مولیٰ رسیدند لیں گواہاں عادلہ بر احقیت مذاہب اربعہ برہان بین اند و اجماع علماء و اولیاء و صلحاء امت بر اثبات ایں مذاہب منقہ گردیدہ در اصول الفقہ شاشی وغیرہ آورده کہ اجماع هذه الامة بعد ما توفي رسول الله ﷺ في فروع الدين حجة موجبة للعمل بها شرعاً کرامة لهذه الامة الخ. یعنی اجماع ایں امت بعد وفات رسول کریم ﷺ در مسائل دین حجتہ است کہ عمل بر آں واجب است در شریعت۔

و اجماع بر چہار قسم است اول اجماع صحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم بر حکم حادثہ صریحاً دویم اجماع بنص بعض و سکوت باقیان سیوم اجماع کسانے کہ بعد صحابہ باشند در حکمے کہ در آں قول سلف موجود نیست چہارم اجماع علی اہل اقوال السلف پس اول و دویم بمنزلہ آیہ کتاب اللہ است و سیوم بمنزلہ حدیث مشہور است چہارم بمنزلہ حدیث صحیحہ است و الاعتبار فی هذه الباب اجماع اهل الراى و الاجتهاد فلا يعتبر بقول العوام و المتکلم و المحدث الذى لا بصيرة له فى اصول الفقہ یعنی نہ اعتبار است بقول عوام و اہل کلام و محدثے کہ اورا بینائی نباشد در اصول فقہ لہذا عبارت مترجم بتامت رسیدہ۔

۽ جهان جا قطب جيڪي زماني جا وڏا عالم هئا (انهن به) مذهبي تقليد جو ڳالو (پنهنجي) ڪنڌ مان ڪو نه ڪڍيو ۽ (ان سان) الله تعاليٰ جي قرب تائين وڃي پهتا. هي عادل گواه چئن مذهبن جي حقانيت تي روشن دليل آهن. ۽ امت جي علماء، اولياء ۽ صلحاء جو اجماع هنن مذهبن جي اثبات تي منعقد ٿيل آهي. اصول فقہ جي شاشي ۽ ٻين ڪتابن ۾ آهي ته ”اجماع هذه الامة بعد ما توفي رسول الله ﷺ في فروع الدين حجة موجبة للعمل بها شرعاً كرامة لهذه الامة“ پاڻ ڪريم ﷺ جن جي رحلت پاڪ کان بعد هن امت جو اجماع ديني مسئلن ۾ حجت آهي جو شريعت ۾ ان تي عمل ڪرڻ واجب آهي اهو هن امت جي عزت سبب ڪيو ويو آهي. ۽ اجماع چئن قسمن تي آهي.

پهريون اجماع صحابه ڪرام رضي الله تعالى عنهم جو آهي. جيڪي ڪنهن نئين حڪم تي چئي طرح هجي.

ٻيون اجماع بعض جي نص ۽ باقين جي سكوت سان آهي.

ٽيون اجماع صحابه ڪرام کان بعد وارن جو اهڙي حڪم ۾ هجي جو ان ۾ سلف جو ڪو قول موجود نه هجي.

چوٿون اجماع آهي سلف جي ڪنهن هڪ قول تي هجي.

هاڻي پهريون ۽ ٻيو (اجماع جو قسم) بمنزل ڪتاب الله جي آية جي آهي ۽ ٽيون بمنزل مشهور حديث جي آهي ۽ چوٿون بمنزل صحيح حديث جي آهي. و المعتبر في هذه الباب اجماع اهل الراي و الاجتهاد فلا يعتبر بقول العوام و المتكلم و المحدث الذي لا بصيرة له في اصول الفقه (يعني هن باب ۾ اهل رأي ۽ اجتهاد وارن جو اجماع معتبر آهي) نه ڪي اعتبار عوام اهل ڪلام ۽ اهڙي محدث جي قول جو آهي جنهن کي اصول فقہ ۾ بينائي نه هجي. هتي مترجم جي عبارت پوري ٿي.

چوں مذاہب اربعہ باجماع امت بعد الصحابہ ثبوت یافتہ گویا بحديث مشہور و صحیح بتحقیق رسیدہ پس منکر مذاہب و ثبوت آل منکر حدیث مشہور و صحیح است فعلیہ ما علیہ۔ و امامان ہر چار مذہب طالبان حق و صاحبان اعتقاد مطلق اند و علم فقہ ثمرہ حدیث و قرآن است و مامور بہ است لقولہ تعالیٰ لیتفقہوا فی الدین و بحديث صحیح مرغوب است لقولہ ﷺ من یرد اللہ بہ خیراً یفقہ فی الدین۔ پس عمل بر فقہ واجب است و منکرش کاذب۔ و العیاذ باللہ۔

علم فقہ پیست فہم احکام قرآن و حدیث است و آل موقوف بر چار اقسام است اول فہم در وجوہ الفاظ چنانچہ این لفظ خاص است و این عام و این مشترک و این مآول دویم فہم در وجوہ بیانی کہ متعلق بدان الفاظ است چنانچہ این الفاظ ظاہر است و این نص و این مفسر و این محکم و مقابل ظاہر خفی است و مقابل نص مشکل و مقابل مفسر مجمل و مقابل محکم متشابہ سیوم فہم در وجوہ استعمال این الفاظ چنانچہ حقیقت و مجاز و صریح و کنایہ۔ چہارم فہم در وجوہ وقوف بر مراد و معانی این الفاظ چنانچہ استدلال بعبارة النص و بارشادہ آن و بدالات النص و باقتضاء آل و سوائے این چہار اقسام قسم ہفتم است کہ مشتمل است بر چہار اقسام

جڏهن چار ئي مذهب صحابہ کرام کان بعد اجماع امت سان ثابت آهن ته چئن صحيح ۽ مشهور حديث سان متحقق ٿيل آهن. تنهن ڪري مذهبن ۽ ان جي ثبوت جو منڪر (حقيقت ۾) حديث مشهور ۽ صحيح جو منڪر آهي ته پوءِ مٿس لائق سزا آهي.

۽ چئن ئي مذهبن جا امام حق جا طالب ۽ مطلق اجتهاد جا صاحب آهن. ۽ علم فقہ، حديث ۽ قرآن جو ثمر (ڦل) آهي. ۽ (ان جو) حڪم ڪيل به آهي. جيئن الله تعاليٰ جو فرمان آهي (ترجمہ): دين ۾ فقہ (سمجھ) حاصل ڪرڻ گهرجيئن - ۽ حديث صحيح سان رغبت ڏنل آهي. جيئن پاڻ سڳورن ﷺ جن جو فرمان آهي. (ترجمہ) الله تعاليٰ جنهن سان ڀلائي جو ارداو فرمائي ٿو ته کيس دين ۾ فقہ (سمجھ) عطا فرمائي ٿو. تنهن ڪري فقہ تي عمل ڪرڻ واجب آهي ۽ ان جو منڪر ڪوڙو آهي. الله تعاليٰ جي پناهه.

علم فقہ ڇا آهي؟ (اهو) قرآن ۽ حديث جي احڪام جي سمجھ آهي ۽ اهو چئن قسمن تي موقوف آهي. ”پهريون“ وجوه الفاظ جي سمجھ ۾ جيئن ته هي لفظ خاص آهي. هي عام ۽ هي مشترڪ آهي، هي مؤول آهي.

”ٻيون“ وجوه بياني جي سمجھ ۾ جو (اهو بيان) انهن لفظن سان تعلق رکندڙ هجي، جيئن ته هي لفظ ظاهر آهي، هي نص، هي مفسر ۽ هي محڪم ۽ ظاهر جو مقابل خفي آهي. نص جو مقابل مشڪل، مفسر جو مقابل مجمل ۽ محڪم جو مقابل متشابه آهي.

”ٽيون“ وجوه استعمال جي سمجھ ۾ جيئن حقيقت ۽ مجاز، صريح ۽ كنايو.

”چوٿون“ هنن لفظن جي مراد ۽ معنيٰ تي واقف ٿيڻ جي وجهن جي سمجھ ۾، جيئن ته عبارة النص، اشارة النص، دلالت النص ۽ اقتضاء النص سان دليل وٺڻ. هنن چئن قسمن کان سواءِ پنجون قسم به آهي، جيڪو چئن قسمن تي مشتمل آهي.

و آن معرفت مواضع اشتقاق و ترتیب راجح و مرجوح و معانی لغوی و شرعی و احکام قطعی و ظنی و نحو ذالک چوں علم فقه زبده این اقسام است عمل کردن بر آن کمالیت اسلام است و عمل اهل ظواهر سراسر ناقص و ناتمام - و العلم عند الله.

اهي (لفظ جي) اصل ماديت جي سڃاڻ. (2) راجح ۽ مرجوح جي ترتيب. (3) لغوي ۽ شرعي معنيٰ جي ڄاڻ. (4) قطعي ۽ ظني احڪام وغيره جي سڃاڻ وغيره. جڏهن علم فقہ خلاصو انهن قسمن جو آهي ته ان تي عمل ڪرڻ اسلام جي ڪماليٰ آهي ۽ اهل ظواهر (پين لفظن ۾ اهل حديث) جو عمل بالڪل ناقص ۽ اڻپورو آهي. وڌيڪ علم الله تعاليٰ وٽ آهي.

المسئول الثامن:

دعا بوسیله نبی و ولی بلفظ حق کمثل بحق النبی و بحق اولیاء فلاں خواستن درست است یا مکروه و بدعت و حرام است؟

المنقول:

مجرد توسل نبی و ولی بدون وساطت کلمه بحق مطلق مندوب است در حصن الحصین آورده که و يتوسل الى الله بانبياء و الصالحين فانه عبادة انتهى۔ یعنی توسل گرفته شود بجناب باری تعالی بانبیاء و صلحاء بندگان او در صحیح بخاری آورده اللهم انا كنا نتوسل اليك بنبينا ﷺ بار خدایا بدرستی که توسل می گرفتیم به نبی خود ﷺ فسقیتنا پس نوشانیدی ما را آب باران و انا نتوسل اليك بدرستی که توسل می گرفتیم بجناب تو بعم نبینا بعم نبی خود فاسقنا پس نوشان ما را آب باران فیسقون پس نوشانیده شده آب باران۔ و اما توسل بوساطت کلمه بحق در کتاب در مختار کراهت کرده و گفته مکروه است قول سائل بحق رسلک و انبيائک و اوليائک او بحق البيت زیرا که بر خالق حق مخلوق نیست انتہی

وسيل جو بيان

سوال اٺون:

نبيءَ ۽ وليءَ جي وسيلي سان لفظ ”حق“ سان دعا گهرڻ مثلاً
 بحق النبي ۽ بحق فلائي اولياءَ چوڻ درست آهي يا مڪروم بدعت ۽
 حرام آهي؟

جواب:

نبيءَ ۽ وليءَ جو سڪڻو وسيلو وٺڻ بغير واسطي ڪلم بحق
 جي مطلق مستحب آهي. حصن الحصين (ڪتاب) ۾ آهي ته و يتوسل
 الى الله بانبياء و الصالحين فانه عبادة يعني الله تعالى جي بارگاه ۾
 نبين سڳورن ۽ صالح پانهن جو وسيلو ورتو وڃي ته اها عبادت آهي ۽
 صحيح بخاري ۾ آهي: اللهم انا كنا نتوسل اليك بنبيينا ﷺ (يعني)
 اي الله تعالى! بيشڪ اسان تنهنجي بارگاه ۾ پنهنجي نبي ڪريم ﷺ
 جن جو وسيلو وٺندا هئاسين فسقيتنا ته اسان کي برسات جي پاڻي سان
 سيراب فرمائي. و انا نتوسل اليك ۽ بيشڪ اسان تنهنجي بارگاه ۾
 (هاڻي) وسيلو وٺون ٿا بعم نبينا پنهنجي نبي ڪريم ﷺ جن جي
 چاچي جو فاسقنا پوءِ اسان کي پاڻي پيارفيسقون پوءِ برسات جو پاڻي پياريا
 ويندا هئا. باقي ڪلمي ”بحق“ جي واسطي سان وسيلو وٺڻ سو ڪتاب
 ”درمختار“ ۾ ڪراحت ڪيل آهي. چيائين ته سائل جو قول (اي الله
 تعالى) تنهنجي رسول جي ۽ نبين ۽ ولين جي ۽ بيت جي حق سان (چوڻ)
 مڪروه آهي. ڇو ته خالق تي مخلوق جو حق نه آهي. پوري ٿي عباره

و در تفسیر مدارک آورده لا يجب على الله شيء للعبد یعنی بر باری تعالی واجب نیست چیزی برائے بنده بخلاف عقیده اهل اعتزال که ثواب اعمال صالحه بر جناب جل شانہ واجب می دانند۔ مخفی نیست که این کلمه بحق محمول بر حقیقت است که واجب لعینه باشد پس ہمیں اعتبار حکم کراہت دارد و اگر محمول بر مجاز کرده شود کہ واجب لغیرہ باشد بلا کراہت جائز است چنانچہ در قرآن است و کان حقاً علينا نصر المؤمنين یعنی واجب است بر مایاری مؤمنان از روی استحقاق اوشان کہ اگر یاری نکنیم نسبت جور بر ماصدق نپذیرد پس این وجوب از سبب ایفاء عہد است کہ خدائے تعالیٰ بفضل عمیم بر خود واجب کرده کتب الله لا غلبن انا و رسلی والا نہ پس حق احدے بر جناب جل شانہ واجب نیست تعالیٰ الله عما يتوهم الظالمون پس حق اؤتمده شد کہ عبارت از حق لغیرہ است نہ حق لعینہ کہ این محمول بر حقیقت است و آل محمول بر مجاز و لا مشاحۃ فی المجاز ازین سبب آنحضرت ﷺ بوساطت کلمه بحق دعا خواندہ چنانچہ شیخ عبدالحق دہلوی در کتاب جذب القلوب آورده کہ آنحضرت ﷺ در قبر بنت اسد والدہ امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ آمدہ فرمودند بحق نبیک و الانبیاء الذین من قبل

۽ تفسير مدارڪ ۾ آهي: لا يجب على الله شيء للعبد يعني باري تعاليٰ تي ٻانهن لاءِ ڪا به شيءِ واجب نه آهي بخلاف عقيدہ معتزلين جي جو اهي چڱن ڪم جو ثواب الله تعاليٰ جل شانہ تي واجب ٿا سمجهن.

ظاهر آهي ته هي ڪلمو ”بحق“ حقيقت تي محمول آهي جو واجب لعينه هجي تنهن ڪري ان اعتبار سان ڪراهت جو حڪم رکي ٿو ۽ جيڪڏهن مجاز تي محمول ڪيو وڃي جو واجب لغيره هجي ته بلا ڪراهت جائز آهي. جيئن قرآن ڪريم ۾ آهي: و كان حقاً علينا نصر المؤمنين يعني اسان تي مؤمنن جي مدد پنهنجي فضل ۽ احسان سان واجب آهي، نه انهن جي حق طلبي سان جو جيڪڏهن مدد نه ڪيون ته ظلم جي نسبت اسان تي سڄي نه ٿي اچي سگهي. پوءِ هي وجوب وعدي پوري ڪرڻ جي سبب سان آهي جو الله تعاليٰ فضل عميم سان پنهنجي مٿان واجب فرمايو آهي ته (ترجمة آية): الله تعاليٰ واجب فرمائي ڇڏيو آهي ته مان ۽ منهنجا رسول ضرور غالب رهنداسين - نه ته ڪنهن جو به الله جل شانہ تي حق واجب نه آهي. (ترجمة): الله تعاليٰ ان کان بلند آهي جيڪو ظالم گمان ڪن ٿا. پوءِ حق ان جو ظاهر ٿيو ته عبارة حق لغيره کان آهي، نه حق لعينه کان - جو هي حقيقت تي محمول آهي ۽ هو مجاز تي محمول آهي. انهيءَ سبب ڪري پاڻ سڳوراءُ ﷺ جن ڪلمي ”بحق“ جي واسطي سان دعا ڪهرڻ فرمائي اٿن. جيئن شيخ عبد الحق (محدث) دهلوي ”جذب القلوب“ ڪتاب ۾ آندو آهي ته پاڻ ڪريم ﷺ جن (بيبي فاطمه) بنت اسد امير المؤمنين حضرت علي بن ابي طالب رضي الله تعالى عنه جن جي والده جي قبر تي اچي دعا فرمايائون ته اي الله تنهنجي نبيءَ جي حق ۽ مون کان پهرين نبين جي ”حق“ سان -

این دلیل است بر صحت آوردن کلمه بحق در توسل بانبیاء و اولیاء۔ و در کنز العبرت آورده کہ آنحضرت ﷺ فرموده اللهم انی اسألك بحق محمد و آل محمد ان لا تعذب هذا القبر۔ پس معمول بر مجاز از آنحضرت ﷺ متعارف مروی شدہ اگر ہمیں معنی بتوسط کلمہ بحق توسل گرفتہ شود باز و صحیح است۔ و الله تعالى اعلم۔

هي نبين ۽ ولين جي وسيلي وٺڻ ۾ ”بحق“ اٿڻ جي صحت تي دليل آهي ۽ ڪنز العبرة ۾ آهي ته پاڻ سڳورن ﷺ جن (دعا ڪندي) فرمايو: اي الله منهنجا! مُحَمَّد ۽ آل مُحَمَّد جي حق سان تو کي سوال ٿو ڪيان ته هن قبر کي عذاب نه فرمائ.

پوءِ (ڪلمو بحق) مجاز تي محمول پاڻ سڳورن ﷺ جن کان متعارف روايت ڪيل آهي. جيڪڏهن اها معنيٰ ڪلمي ”بحق“ جي واسطي سان وسيلو ورتو وڃي ته جائز ۽ صحيح آهي. ۽ الله تعاليٰ وڌيڪ ڄاڻ وارو آهي.

المسئول التاسع:

ثواب طعام وغيره اشیاء ما فی حلال بارواح مردگان میرسد یا نه و
 رسانیدن ثواب آل بارواح اموات درست و مشروع است یا مکروه و بدعت و
 حرام؟

المنقول:

در بدائع آورده هر که روزه دارد یا نماز گذارد یا صدقه دهد و ثواب آل لغیره
 من الاموات والاحیاء بخشد جائز است و میرسد ثواب این اعمال همان اموات و
 احیاء عند اهل السنه والجماعت و در محررات در باب حج آورده که ظاهر اطلاق
 علماء آنست که فرق نیست میان فریضه و نافله اگر ثواب لنبأ بخشد بدیگرے مرده
 باشد خواه زنده صحیح می شود و میرسد و آنرا لیکن ثواب فریضه که بخشیده موجب
 ادائے یا قضاے آل فریضه بر بخشنده بار دیگر نیست که از ذمه بخشنده بجز ادائے
 کردن آن فریضه ساقط شده و الساقط لا یعود و ثواب بموئوب له رسید زیرا آنکه عدم
 ثواب مستلزم عدم سقوط نیست از ذمه بخشنده و لم اره منقولاً اتنی و در کتاب
 عالمگیری آورده که انسان را جائز است که بخشد ثواب عمل خود را بغیر خود نماز باشد خواه
 روزه خواه صدقه خواه غیر این اعمال

اِيصالِ ثواب جو بيان

سوال نائون:

طعام ۽ حلال شين جو ثواب ميتن جي روحن کي پهچي ٿو يا نه. ۽ ان جو ثواب ميتن جي روحن کي پهچائڻ درست ۽ جائز آهي يا مڪروم بدعت ۽ حرام آهي؟

جواب:

بدائع صنائع ۾ آهي ته جيڪو روزو رکي يا نماز پڙهي يا صدقو ڏئي ۽ ان جو ثواب مُنن ۽ جيئرن کي بخشي ته جائز آهي. هنن عملن جو ثواب انهن مُنن ۽ جيئرن کي اهل سنت و الجماعت وٽ پهچي ٿو ۽ ”بحر رائق“ جي باب حج ۾ آهي ته ظاهر اطلاق علماء جو هي آهي ته فرضي ۽ نفلي عبادت ۾ فرق نه آهي. جيڪڏهن انهن جو ثواب ٻئي کي بخشي، اهو مردو هجي يا زنده ته صحيح ٿو ٿئي ۽ کيس پهچي ٿو. ليڪن فرضي عبادت جو ثواب جيڪو بخشي ڇڏيائين سا ادا يا قضا بخشيندڙ جي مٿان ٻيون ڀيرو واجب نه آهي جو بخشيندڙ جي ذمي کان رڳو ادا ڪرڻ سان اهو فرض ساقط ٿي ويو ۽ (قاعده آهي ته) ساقط واپس نه موٽندو آهي ۽ جنهن جي حوالي ثواب ڪيو ويو ان کي پهتو به سهي. ڇا لاءِ جو بخشيندڙ جي ذمي کان عدم ثواب عدم سقوط کي لازم ڪندڙ نه آهي. اهڙي ڳالهه ڪاٿي نه ڏئي اٿم. ڪتاب عالمگيري ۾ آهي ته انسان کي جائز آهي ته پنهنجي عمل جو ثواب ٻئي کي بخشي، نماز هجي يا روزو يا صدقو. انهن کان سواءِ ڪي ٻيا اعمال

چنانچہ حج و قراءۃ قرآن و اذکار و زیارت قبور انبیاء علیہم السلام و شہداء و اولیاء کرام و صالحان اولی الاحترام و تکفین اموات و جمیع انواع خیرات کذا فی غایۃ السروجی۔

هذه غاية الجواب * و الله تعالى اعلم بالصواب

و صلى الله تعالى على صاحب الشفاعة و على الصحابة و التباعة و على اهل السنة و الجماعة ابد الابدین. (آمین) برحمتک یا ارحم الراحمین۔

جيئن حج، قراعت قرآن، ذڪر انبياء عليهم السلام ۽ شهداء ۽ اولياء
ڪرام ۽ صالحين محترمن جي مزارات جون زيارتون ۽ منن کي ڪفن
ڏيڻ ۽ سڀ چڱائي جا قسم. (انهن جو ثواب پئي جي حوالي ڪري
سگهجي ٿو) اهڙي طرح ”غاية السروجي“ ۾ آهي.

هي جواب جي پڄاڻي آهي ۽ الله تعاليٰ وڌيڪ ڄاڻن وارو آهي ۽ الله تعاليٰ
جي رحمت شفاعت جي مالڪ تي ۽ صحابہ ڪرام تي ۽ تابعين تي ۽
اهل السنة والجماعة تي هميشه هميشه نازل ٿيندڙ هجي.

ائين ئي دعا قبول فرماءِ پنهنجي رحمت جي صدقي اي سڀ
کان وڌيڪ رحم ڪرڻ وارا.

سالیانہ عرس مبارک

درگاه عاليہ ويھڑ شريف پورھرحال 12 جمادي الاولیٰ 13 جی رات

بعد نماز عشاء تا فجر

ماہانہ محافل

1. **درگاه عاليه ويهڙ شريف** تعلقه سيوهڻ شريف ۾ هر چنڊ جي پين جمعات بعد از نماز عشاء.
2. **آستانه عاليه اشرفيه** ويهڙ آباد محلہ بستي نمبر 5 نزد پير استاپ ڪوٽڙي ۾ هر شمسي مهيني جي پهرين چنڊ جي ٽينهن آچر جي رات بعد از نماز عشاء.
3. **حضرت مخدوم محمد آدم** (ميجلي والي بابا) رحمه الله عليه مڪلي (ننڍ) ۾ هر شمسي مهيني جي پهرين سومر جي رات بعد از نماز مغرب، روحاني اجتماع منعقد ٿيندا آهن. جنهن ۾ تلاوت قرآن، ڪريم حمد و نعت شريف، روحاني بيان ۽ ذڪر و مراقبه جي محفل ڪرائي ويندي آهي. سڀني شمع رسالت ﷺ جي پروانن ۽ عاشقانِ اولياء کي دعوت عرض رکجي ٿي ته شرڪت فرمائي قلبي سڪون ماڻيندا.

پاران: جماعت اہلسنت اشرفیہ درگاہ عالیہ ویہڑ شریف

تعلقہ سیوہن شریف، سندھ

1994年12月15日

Maktabah Mujaddidiyah

www.maktabah.org

This book has been digitized by Maktabah Mujaddidiyah (www.maktabah.org).

Maktabah Mujaddidiyah does not hold the copyrights of this book. All the copyrights are held by the copyright holders, as mentioned in the book.

Digitized by Maktabah Mujaddidiyah, 2012

Files hosted at Internet Archive [www.archive.org]

We accept donations solely for the purpose of digitizing valuable and rare Islamic books and making them easily accessible through the Internet. If you like this cause and can afford to donate a little money, you can do so through Paypal. Send the money to ghaffari@maktabah.org, or go to the website and click the Donate link at the top.